

BIBLIOTEKA „HORIZONTI“

Urednik
Vito Marković

Bhikkhu Nanananda

MAGIJA UMA

Preveo
Dejan Đorđević

GRAFOS / BEOGRAD

Naslov originala:

The Magic of the Mind
in Buddhist Perspective

UVODNA REČ

Istorijska pozadina Kalakarama Sutte

Kalakarama Suttu je Buddha izgovorio okupljenim monasima za vreme svog boravka u manastiru Kalaka u Saketi. Ostavljajući po strani pominjanje mesta odigravanja, ovaj govor, kao što je zabeleženo u Anguttara Nikayi (II, 24), nije smešten niti u jedan značajan kontekst, koji bi pokazivao čime je isti bio inspirisan. Komentar ga nalazi u kasnijem uključivanju u razgovor bogataša Kalake, za koga se pretpostavlja da je sagradio manastir. Prema ovoj tvrdnji, govor je bio posledica čuvenosti Buddhinih čudesnih kvaliteta. Stoga SUTTA sadrži i primere „čarobnih“ aspekata Tathagatine transcendentalne mudrosti. Da je odjek govora bio zaprepasavajući, pokazuje i komentarska izjava da je, u toku predavanja, zemlja pet puta zadrhtala, i da je na kraju pet stotina monaha doseglo stanje Arahaht-stva (ARAHATSHIP).

Sutta ima veliki istorijski značaj, s obzirom da ju je Poštovani Maharakkhita Thera izlagao prilikom posete zemlji „Yonaka“, u sklopu velikog misionarskog pokreta nastalog za vreme vladavine Imperatora Asoke.

Ukoliko je identifikacija „Yonaka“ sa Grcima tačna, izbor ove duboko filozofske rasprave za tako značajnu priliku sigurno ne predstavlja čistu slučajnost, već je svakako posledica smatranja da će ista biti pravilno primljena od strane filozofski zrelih grčkih umova. Tradicija tvrdi da je odjek

govora na „Yonake“ bio toliki, da je trideset sedam hiljada ljudi doseglo Ostvarenje Puta,¹ čuvši ga.

Budisti drevnog Cejlona su, izgleda, takode prepoznali vrednosti Kalakarama Sutte kao štiva pogodnog za izlaganje suštine Dhamme tokom dugih predavanja. Još se pamti slučaj kada je predstavljala temu jednog celovečernjeg predavanja: tada ju je Arahat Kala („Crni“) Buddharakkhita Thera izlagao tokom jedne mračne noći ispod crnog Timbaru drveta u Cetiyarabbati. Činjenica da se elementi „tame“ (kala) nalaze u imenima Sutte i govornika, kao i u okolnostima pod kojima je predavanje održano, verovatno ukazuje na razlog zbog kojeg je ovaj događaj ostao u sećanju. Možda je i prisustvo kralja Tisse (čije puno ime verovatno glasi: Saddhatissa) u publici, doprinelo veličanstvenosti događaja.

Značenje Sutte

Uprkos svojoj posvećenoj tradiciji, Kalakakama Sutta se danas teško može tretirati kao „popularan“ tekst. Retki su slučajevi kada se ona pojavljuje kao tema predavanja ili u ozbiljnim prikazima Dhamme. Ovo, međutim, nikako ne predstavlja pokazatelj njene relevantnosti u savremenom dobu.

„Tama“ u koju je ova Sutta danas zavijena je rezultat njene „zbitosti“ i približavanja nepristupačnim tetralema-²

1 Ostvarenje Puta, tačnije, Znanje Ostvarenja Puta (na Pali-u: MAGGA-PIIALA-NANA), je stupanj u razvitku meditacije Uvida (VIPASSANA-BHAVANA) koji uključuje dostizanje različitih nivoa ARIYA-MAGGA-PIIALA (Put i Ostvarenja Plemenitih): SOTAPANNA-MAGGA-PIIALA (Put i ostvarenje, u struju ušavšeg), SAKADALAMA-MAGGA-PIIALA (Put i ostvarenje „onoga koji se više ne vraća“, tj. meditanta koji će postati ARAHAT u DEVALOKAMA, tj. božanskim sferama egzistencije), i, konačno, ARAHATTA-MAGGA-PIIALA (Put i Ostvarenje stanja ARAHATA). Ovaj poslednji nivo predstavlja krajnji cilj celokupnog budističkog Praxis-a. Inače, Arahat je palijski termin koji označava potpuno prosvetljenog sveca, koji je do kraja raskinuo iluziju o „jastvu“. (Prim. prev.)

2 SANSKRIT: Caluskoti; u pitanju je budistička logika „četiri alternative“ (afirmacija, negacija, i afirmacija i negacija, niti afirmacija niti negacija). Videti tekst Sutte. (Prim. aut.)

Za površnog čitaoca, Sutta predstavlja mozaik suvih fraza i hrpu izjava koje se protive svemu. Međutim, ispod „suvoće“ i neobičnosti formulacija, leži bogat izvor filosofije perennis. Sutta iznosi neke upadljive karakteristike epistemologije ranog Budizma, implikacije koje bi znatno doprinele u razjašnjavanju mnogih nejasnoća koje postoje na polju filozofskih i psiholoških istraživanja, čak i u našem vremenu.

Oblik prezentovanja

Da bi se pripremio um čitaoca za pravilno razumevanje Kalakarama Sutte, Glava 1 daje sliku jedne „Madioničarske priredbe“, koja će poslužiti kao uvod. „Madioničarska priredba“, međutim, ovde, van svake sumnje, predstavlja profani element, s obzirom da je u pitanju puko proširenje Kanonskog originala, koji se pripisuje samom Buddhi. Počinjući sa kanonskim poređenjem¹ Uvod će se proširiti u neku vrstu parabole koja – mada ima šaljiv ton – treba da „podmaže“ čitaočev um za raspravu koja sledi. Takođe će dobro poslužiti i kao osnova za diskusiju.

Glava 2 prezentuje prevod Sutte, zajedno sa nekoliko „objašnjavajućih primedbi“, od kojih su neke preuzete iz komentara Sutte, napisanog od strane poštovanog Buddhaghose.

Poređenje i parabola, dati u Glavi 1, će pokušati da dokažu svoju vrednost tokom devet glava koje dalje slede – od kojih zadnja predstavlja Pogovor. Iluzorna priroda svesti biće obrađena u kontekstu doktriranih kategorija poznatih kao „khanda“ (agregati), ayatanas (sfere), „dhatu“ (elementi) i „paticca-samuppada“ (Meduzavisno Nastajanje).

Ova poglavlja će redovno slediti „dobro propovedane reči Dhamme“ („dhamma padam sudcsitam“), razasute po svim Suttama, praveći od njih - venac cveća“.²

1 Treba imati u vidu činjenicu da je budistički Palijski kanon, kao i većina van-kanonskih dela (Milindapanho, Visuddhi-magga), bukvalno „krcat“ poređenjima i parabolama koje imaju za cilj lakše teorijsko razumevanje pojedinih elemenata Buddhinog učenja. (Prim. prev.)

2 Videti stihove br. 44, 45 Dhammapade.

Sva poređenja i analogije, i moderna i kanonska, su tu da ilustruju relevantne činjenice, jer, „čak i poređenje, iz usta nekog inteligentnog čoveka, donosi razumevanje onoga što je rečeno“. (D.II 324, M I 384)

Bhikkhu Nanananda

Island Hermitage
Dodanduwa
Oktobar, 1972.

Lista skraćenica

- A. Anguttara Nikaya
- AA. Komentar Anguttara Nikaye
- D. Digha Nikaya
- DA. Komentar Digha Nikaye
- Dhp. Dhammapada
- DhPa. Komentar Dhammapade
- Dpp. Dictionary of Pali Proper Names (Rečnik odgovarajućih palijskih imena)
- Itiv. Itivuttaka
- M. Majjhima Nikaya
- PTS. Pali Text Society (londonsko izdavačko društvo nastalo početkom ovog veka, koje se bavi prevodenjem i objavljivanjem autentičnih palijskih tekstova. –(Prim. prev.)
- S. Samyutta Nikaya
- SA. Komentar Samyutta Nikaye
- SHB. Simon Hewaritarana Bequest (izdavač)
- Sn. Sutta Nipata
- Thag. Theragatha
- Ud. Udana
- Vin. Vinaya Pitaka

GLAVA I

Prolog: Madioničarska priredba

„Pretpostavimo, monasi, da neki madioničar ili njegov učenik treba da održe priredbu na raskrsnici; i tu se nade jedan oštrouman čovek koji sve to posmatra i o tome duboko razmišlja! Razmišljajući tako, nalazi da je priredba isprazna, ništavna i lišena suštine. A i kakve bi inače, monasi, bilo suštine u jednoj madioničarskoj priredbi?

Isto tako, monasi, neki monah, ustanovivši svest - bilo da je u pitanju prošla svest, sadašnja svest, gruba ili suptilna svest, inferiorna ili superiorna svest – jasno je vidi i duboko razmišlja o njoj. Razmišljajući tako, nalazi da je svest isprazna, ništavna i lišena suštine. A i kakve bi inače, monasi, bilo suštine u svesti?¹

*Oblik je kao masa pene,
a osećanje kao mehur.
Percepcija sličí fatamorgani,
a formacije zasadenom drvetu.*

*Svest je madioničarska priredba,
sva je kao žonglerski trik.
Sva ova poredenja razglasi,
„rodak Sunca“²*

(5. III 142)

Čuveni madioničar u čijim ste čarobnim priredbama više puta uživali, sada je opet u vašem gradu. Vest o njegovom dolasku već je stigla, bučne reklame već preplavljuju grad. Vi

1 Tj. „yoniso manasikara“ - bukvalno: „razmišljanje putem sagledavanja biti“ „Nestalna su. o monasi. čulna zadovoljstva, ona su isprazna, lažna i iluzorna: ona su kao madioničarski trik koji budale čini srećnim“. (M.II 261. Anenjasappaya 5)

2 Adiccabandhu – jedan od Buddhinih epiteta.

takođe kupujete kartu i ulazite u salu održavanja priredbe. Našli ste se u užurbanoj gužvi za slobodna mesta, međutim, niste previše zainteresovani da obezbedite sebi slobodno sedište, jer ste ovaj put došli sa sasvim drugom namerom: u vama je jaka želja da izigrate mađioničara - da na njemu samom izvedete vlastiti trik. Stoga polako pravite sebi put kroz nabujalu masu posetilaca i potajno se „zavlačite“ u jedan od skrivenih uglova pozornice.

Ubrzo zatim, eto i mađioničara, kako u svom crnom, smolastom fraku izlazi na pozornicu. Crne kutije, koje sadrže njegove „tajne“ rekvizite, su takođe na pozornici. Priredba počinje, a vi je posmatrate sa svoje pozicije „nadmoćnosti“. Kako sve duže i duže oštrim pogledom posmatrate svaki mađioničarev pokret, polako počinjete da otkrivete, jednu po jednu, „tajne“ koje leže iza „čarolija“ vašeg omiljenog mađioničara: skrivene rupe i dvostruka dna u njegovim kutijama, veštačke i tajne džepove, skrivene uzice i dugmad sakrivena i ušivena ispod pomamnog talasanja njegove mađioničarske palice. Postajete svesni činjenice da ste u stanju da predvidite svako njegovo naredno „iznenađenje“.

Stoga vas takva „iznenađenja“ više ne mogu iznenaditi. Njegovi „trikovi“ vas više ne mogu obmanuti. Njegova „magija“ je za vas izgubila svoju „magičnost“. Više ne može potpaliti vašu maštu, kao što je to činila ranije. Mađioničarski „hokus-pokus“ i „abrakadabra“ više ne predstavljaju ništa za vas, jer ste spoznali njihovu pravu prirodu - „bez-značajnost“. Cela priredba postaje isprazan šou - obična lakrdija.

Krajnje zgađeni prema svemu tome, okrećete se da pogledate publiku. I - kakav prizor! More izvijenih vratova, izbuljene oči, prepune slepog divljenja, otvorena usta. Doista, čudna mešavina tragičnosti i komičnosti, u kojoj biste možda i uživali, da i vi niste ranije bili deo iste žalosne situacije. Osećajući sažaljenje prema ovoj bezumnoj gomili, mrštite se na mađioničara koji se zadovoljno smeši zbog aplauza svojih obožavalaca. „Kako to, pitate se, da me je toliko dugo obmanjivao ovaj nevaljalac?“ Besni ste zbog svega ovoga i u sebi se

zaklinjete: „Nikada više neću trošiti svoj novac i vreme na ovakve ništavne priredbe. Nikada!“

Šou se završio. Rulja naglo hrli ka izlazu. Vi se takođe dižete sa svog mesta i mešate se sa njom. Čim ste se našli napolju, primećujete jednog svog prijatelja za koga znate da je veliki obožavalac onog mađioničara.

Ne želeći da ga zbunite svojim neobičnim iskustvom, pokušavate da ga zaobidete, ali je prekasno: već se nalazite licem u lice s njim. Nakon pozdrava, vaš prijatelj vam oduševljeno iznosi one trenutke „blaženog neznanja“ u kojima je upravo uživao.

Međutim, primećujući vašu hladnu ravnodušnost, začuđeno vas pita:

„Ti nisi bio na priredbi, zar ne?“

„Ne, bio sam i ja takođe.“

„Spavao si?“

„Spavao? Ne, nisam.“

„Onda sigurno nisi pažljivo posmatrao program?“

„Naprotiv, rekao bih da sam isuviše pažljivo posmatrao taj šou!“

„Kažeš da si ga gledao, ali izgledaš tako kao da nisi uočio ni jednu jedinu scenu?“

„Ipak sam ga gledao. U stvari, posmatrao sam program tako pažljivo, da sam ga propustio!“

GLAVA II

Kalakarama Sutta

Jednom je Uzvišeni boravio u Kalaka manastiru blizu Sakete. Zatim se Uzvišeni obrati okupljenim monasima: „O, monasi“, a oni mu odgovoriše: „Da, dostojan časti?“

„Monasi, sve što postoji u ovom svetu, zajedno sa njegovim bogovima, Mara-ma i Brahmama, asketama, Brahminima i ljudima - bilo šta što je videno, čuveno, spoznato, o čemu se razmišlja, za čim se teži - sve je to meni poznato. Monasi, sve što postoji u ovom svetu, zajedno sa njegovim bogovima i ljudima... za čim se teži – sve sam ja to u potpunosti shvatio i razumeo; sve je to poznato Tathagati¹, međutim, Tathagata ne prianja uz njih².

- 1 Prema Komentaru (AA), „nivo sve-znanja“ (SABBANNUTABHUMI) je objašnjen izgovaranjem tri fraze: „sve je to meni poznato“, „sve sam ja to u potpunosti shvatio i razumeo“, „sve je to poznato Tathagati“.
- 2 Kom.: „Tathagata uz njih ne prianja, u smislu žudnje ili određenog pogleda (u kontekstu Buddhine filosofije, pod terminom „pogled“ (Pali: Ditthi) se obično podrazumeva Sakkaya-Ditthi (bukvalno: „pogrešan pogled na svet“). Pojam „Sakkaya-ditthi“ obuhvata sve moguće stavove, mišljenja, filofske i religijske teorije koje počivaju na priznavanju postojanja „jstva“. Nasuprot, „Sakkaya-ditthi“–u budisti postiliraju „Samma-ditthi“, „ispravan pogled“, kao rezultat direktnog uvida u odsustvo sopstva. (Prim. prev.) Uzvišeni svojim okom vidi oblik, ali se u njemu ne javlja želja i požuda (za njim), jer je njegov um oslobođen. Uzvišeni svojim uhom čuje zvuk... oseća miris svojim nosom... oseća ukus svojim jezikom... oseća dodire svojim telom... prepoznaje ideje svojim umom, ali se u njemu ne pojavljuju želja-i-požuda; jer, njegov je um oslobođen (5.IV 164) - stoga je rečeno da Tathagata uz sve to ne prianja. Treba razumeti da je nivo Nadblazećeg oslobođenja (KHINASAVABHUMI) ovim frazama objašnjen.

Ukoliko bih rekao: „Monasi, sve što postoji na ovom svetu... bogovima i ljudima... bilo šta što je viđeno... spoznato - o svemu tome ja ne znam ništa - to bi bila čista laž. Ukoliko bih, pak, rekao: „Ja o tome i znam i ne znam - to bi takođe bila laž. Opet, ako bih izjavio: „Ja o tome niti znam, niti mi je to nepoznato“, ne bih rekao istinu¹.

Na taj način, monasi, Tathagata ne tretira² vidljivi objekat kao nešto što je odvojeno od vida; on ne stvara pojmove o „ne-videnom“³, o „stvarima-vrednim-vidjenja“⁴ niti o „onome-koji-gleda“⁵.

On ne tretira objekat slušanja kao nešto što je odvojeno od samog čina slušanja; on ne stvara pojmove o „nečuvenom“, o „stvarima-vrednim slušanja“, o „onome-koji-slušša“.

On ne tretira objekat osjeta kao nešto što je odvojeno od osećanja; on ne stvara pojmove o „ne-osjetnom“, o „stvarima-vrednim-čulnog iskušavanja“, niti o onome koji doživljava čulni nadražaj.

1 Izrazi: „to bi bila čista laž“, „to bi takođe bila čista laž“, „ne bih rekao istinu“, su upotrebljeni da pokažu „nivo istine“ (SACCABIIUMI).

2 „Na mannati“: „Mannana“ označava onaj stupanj u čulnoj percepciji kada dolazi do egotističkog zamišljanja ili maštanja o percepiranom „objektu“. U pitanju je određeni „rascep“, nastao u trenutku čulne senzacije, koji uzrokuje dihotomiju subjekta-i-objekta, što, pak, stvara shvatanje o „jas-tvu“ i „moje“.

3 „Adittham na mannati“: Prema komentaru, ovo znači da Tathagata nije sklon maštanju i imaginaciji (koje su u tesnoj vezi sa požudom, itd.). On je u stanju da vidi ono što obični ljudi ne mogu. Međutim, sam izraz izgleda da implicira sasvim suprotno značenje. On iznosi ideju koja leži u sledećoj izjavi: „Ukoliko bih rekao: „Monasi, sve što postoji na ovom svetu... bogovima i ljudima... bilo šta što je viđeno... spoznato - o svemu tome ja ne znam ništa - to bi bila čista laž“.

4 „Datthabham na mannati“: Ovdje je evidentan gerundivni smisao glagola: Tathagata, ono što ljudi obično cene, uopšte ne smatra „stvarima-vrednim-gledanja“. On ne vidi ništa što bi sačinjavalo njihovu osnovu.

5 „Dattharam na mannati“: Tathagata ne prihvata ideju o postojanju nekog „bića“ koje bi „upravljalo“ činom gledanja. Onog momenta kada „prizori“ izgube svoj status objekta, oni više ne reflektuju „onoga-koji-vidi“ na subjektivnoj strani. Ova četiri oblika zaključivanja predstavljaju „nivo ispraznosti“ (SUNNATAGIUMI).

Ono ne tretira objekat spoznaje kao nešto što je odvojeno od čina spoznaje; ono ne stvara pojmove o „ne-spoznatom“, o „stvarima-vrednim spoznaje“ niti o onome koji spoznaje.

Na taj način, monasi, Tathagata, budući takav u odnosu na sve fenomene gledanja, slušanja, osjeta i spoznavanja, je „Takav“¹. I još više, od onoga koji je „Takav“ ne postoji onaj koji je veći i značajniji, to ja izjavljujem².

„Sve što je viđeno, čuvano, dodirnuo i za čim se žudi, svetovna gomila kao istinu objavi.

Usred onih, što u svojim pogledima leže ukopani, ja, budući „Takav“, držim da nijedan nije blizu istini.

„Ovu kuku uočih, u saznanju napredujuć³, o koju je ljudski rod okačen.

„Ja to znam, to je sigurno tačno“⁴, od takvih je prijanjanja oslobođen Tathagata“

1 TADI: „Takav“ je Epitet Oslobođenom koji označava njegovo vrhunsko bez-strašće. Ova izjava ukazuje na nivo „takvosti“ (TADIĪHUMI).

2 „TESU.....SAYA SAMVUTESU“: Komentar kaže: „... Među onima koji zastupaju različite poglede, prizivaju ih i poštuju“. Izjava se prevashodno odnosi na tvrdoglavost svojstvenu filozofskom razmišljanju i može se iskazati i na sledeći način: „usled onih koji su ograničeni vlastitim pogledima“.

3 „ETAŃCA SALLAM PATIGACCA PISVA“: „Uočivši ovu kuku, u saznanju napreduju, neki“ - Komentar ovaj stih objašnjava ovako: kuku pogleda Buddha je uočio sedeći ispod Bodhi drveta.

4 „JĀNAMI PASSAMI TATHĪVA ETAŃ“: Izraz koji se često koristi u Pali Kanonu da bi se ukazalo na žig dogmatizma koji sobom nose spekulativni pogledi. Jednako je značenja kao i dogmatska tvrdnja: „IDAMEVA SACCAM MOĪĪAMANNAM“ („Samo je ovo istina, sve ostalo je zabluda“), koja se pridružuje formulaciji deset „Neobjašnjivih Tačaka“ (avyakatavattthuni).

GLAVA III

Znak i značenje u čulnoj percepciji

Teškoće u kontaktu sa svetom, koje su zadesile Buddhu, se mogu naći i u vašem neobičnom iskustvu, koje vas je zadesilo tokom praćenja madioničarskog programa. S obzirom na svoje namere i ciljeve, vi *jeste* videli priredbu. Ipak, kao što vam je vaš prijatelj dokazao, postoje određene teškoće koje sa sobom neminovno nosi svako potvrđivanje ili negiranje. Pozicija Tathagate, koji je u potpunosti shvatio madioničarski trik, poznat pod imenom „svest“, je otprilike ista. On je takođe uočio sve madioničarske priredbe u obliku čulnih podataka, „overenih“ na području svesti. Pa ipak, takođe je svestan ograničenja koje sa sobom nosi svako kategoričko potvrđivanje ili negiranje. Dok svetovnjak želi da „zauzme određeno gledište“, shodno saznanju koje je „dostigao“, Tathagata će takvu tendenciju okarakterisati kao „prikačenje“ uprkos činjenici da je dostigao „puno razumevanje“¹. Drugim rečima, on je isto tako dobro gledao madioničarski program, kao što ga je i - sa svetovnjačke tačke gledišta - „propustio“.

---

¹ RAISON D'ETRE za ovaj tetralezni oblik formulisanja leži u bez-strasnom stavu Buddhe („Ja to znam, to je sigurno tačno“ - takvih je prijanjanja oslobođen Tathagata“). Ukoliko, zbog rezervisanosti, nije „prikačen“ uz prvu alternativu, on se može zaustaviti na drugoj, s obzirom da kategoričko potvrđivanje zahteva samo kategoričku negaciju suprotnog gledišta. Što se tiče Kalakarama Sutte, neko može reći da, kao i u slučaju madioničarskog programa „postoji mnogo više stvari nego što oči mogu videti“. Naravno, u svakoj tetralemi se prva alternativa negira. Međutim, ovde se njena istinitost potvrđuje, ali ne kategorički, jer je napravljeno izvesno ograničenje. Pridružena emfaza služi, manje ili više, retorskom cilju, pokazujući da je njemu ne samo poznato ono što običan svet zna, već da je on i „mudriji“. Ono što je neobično u ovoj formulaciji jeste vraćanje na Mulapariyaya Sutu (M) s obzirom da je značenje pridružene emfaze, izražene rečju „abbhannasim“ drugačije obrazloženo upotrebom termina „abhijhanati“. Istovremeno, ograničenje koje važi u slučaju prve alternative, nalazi svoju paralelu u izrazu „na mannati“ - izrazu koji se pojavljuje u raspravi koja neposredno sledi tetralemu u Kalakarama Sutti.

Problem „gledanja“ „onoga-što-je-prikazano“ dovodi nás do pitanja odnosa između „znaka“ i „značenja“. Čulna percepcija, na svim svojim nivoima, počiva prevashodno na „znacima“. Ova izjava može izgledati kao izvestan truizam (opšte priznata istina), s obzirom da palijska reč SANNA (Sanskrit: Samjna) označava „percepciju“, ali isto tako i „znak“, „simbol“, „oznaka“ ... Znak igra veoma važnu ulogu u procesu prijanjanja i rekognicije, implicitnom čulnoj percepciji. Prijanjanje - bilo ono fizičke ili mentalne prirode - u najboljem slučaju predstavlja stvar simbolike. Stvarna tačka kontakta je površinska i lokalizovana, međutim, i pored toga, ona predstavlja uporište za pojavu prijanjanja. Rekognicija je, takode, moguća samo u okviru vrlo ograničenog limita. Zakon nestalnosti je neprekidno slab, pa ipak, rekognicija se i dalje održava putem progresivnog ignorisanja istine o kontinuiranom protoku.¹

Na taj način se oba procesa održavaju uz pomoć znakova i simbola.

Šta znakovi u stvari označavaju? „STVARI, naravno“ - glasio bi manje sofistički nastrojen odgovor. I doista, zdrav razum nam nalaže da znaci označavaju „stvari“ koje percipiramo. A „stvari“ su svi oni oblici koje vidimo, zvuci koje čujemo, mirisi koje namirišemo, ukusi koje spoznamo. Više sofistički nastrojena osoba bi, međutim, svakako bila preciznija. Ona bi zauzela stav da iza svih tih menjajućih atributa koje smo u stanju da percipiramo našim nesavršenim čulnim aparatima, leži jedna nepromenljiva „supstanca“, ili suština. I, mada bi detaljnija analiza negirala postojanje jedne takve suštine – nekakvog Ding-an-sich-a – koja bi ležala ispod

naslage atributa, i dalje bi se tvrdilo da je postojanje atributa nemoguće bez određene supstance koja ih „označava“.

Prema Kalakarama Sutti, Tathagata ne odvaja vizuelni objekat od samog čina gledanja, niti objekat slušanja od čina slušanja, itd. Štaviše, kao što to Sutte često ističu, sve nadražaje *kao takve* treba tretirati kao obične znakove (sanna, nimitta). I dok svetovnjaci tvrde da percipiraju „stvari“ uz pomoć znakova, Tathagata izjavljuje da su ono što mi doista percipiramo – znakovi. Razni prizori, zvukovi, ukusi, mirisi, dodiri i ideje su, u stvari, znakovi koje svest sledi.

Pa ipak, neko može postaviti pitanje: „A šta onda dotični znakovi označavaju?“

„Stvari i objekte, naravno“, glasio bi Tathagatin odgovor. Međutim, nisu „stvari“ ono što svetovnjak ima na umu kada traži odgovor na ovo pitanje. Požuda, mržnja i iluzija su „stvari“ koje su, prema Tathagatinom učenju, naznačene od strane svih čulnih nadražaja.

„Požuda, prijatelju, predstavlja nešto; mržnja predstavlja nešto, iluzija predstavlja nešto“ („RAGO KNO AVUSO NIMITTAKARANO, DOSO NIMITTAKARANO, MOHO NIMITTAKARANO“ – ib.).

Izjava da su svi čulni nadražaji – u stvari znaci, a da „stvari“ označavaju požudu, mržnju i iluziju, može na prvi pogled izgledati kao ne baš optimistička „mućkalica“ filosofije i etike. Međutim, ovde su uključene dublje implikacije. Naime, tu je činjenica, često previdena od strane metafizičara, da je *realnost* koja se pripisuje čulnoj datosti uvek povezana sa njenom evokativnom moći, tj. sa njenom mogućnošću da proizvodi određene efekte.

Realnost nekog objekta se obično registruje putem njegovog dodira sa stranom koja ga „iskušava“. U pitanju je svojevrstan test kroz koji svaki objekat mora da prođe, ukoliko želi da dokaže svoju egzistenciju u polju Realnosti. Kada je u pitanju materijalnost sa svojim „manifestujućim i otpornim kvalitetom“ (SANIDASSANA SAPPATIGHAM RUPAM – D.III 2 17, Sangiti Sutta), validnost ovoga testa se lako može dokazati. Dakle, „objekti“ čula koje percipiramo i

¹ Ovde je reč o čuvenoj budističkoj doktrini o trenutačnoj (annica) prirodi svih telesnih i mentalnih formacija (Nama-Rupa). Naime, po budistima, sve telesne (razni taktilni dodiri i sl.) i mentalne (misli, ideje, osećanja, imaginacije) formacije traju u realnosti samo hiljaditi deo sekunde, dakle, imaju prirodu brzog pojavljivanja i još bržeg iščezavanja. Međutim, energetski naboj avijie (ne-znanja) čini da se svaka od njih doživljava kao postojani, „dugotrajni“ entitet, što, pak, stvara ideju o postojanju nekog „jastva“ ili „ličnosti“ koja bi „stajala“ iza celokupne Nama-Rupe. – Prim. prev.

GLAVA IV

Meduzavisno nastajanje – VIA-MEDLA

Buddhin uvid u pozadinu rada mađioničarske priredbe koju izvodi svest, razotkrio mu je gotovo nepremostiv napor koji postoji između njegovog transcendentalnog nivoa iskustva i svetovnog nivoa čulnog iskustva. „Sve što je, monasi, označeno kao istinito od strane sveta, sa svim njegovim bogovima, Marama, asketama i Brahmin-ima, bogovima i ljudima, to su, ispravnom mudrošću, Plemeniti razlučili kao istinu“ – Ovo je jedan oblik razmišljanja...

A sve to je, monasi, označeno kao neistinito od strane sveta, sa svim njegovim bogovima i Marama... to su, ispravnom mudrošću, Plemeniti razlučili kao istinu“ – Ovo je drugi oblik razmišljanja... (Sn. Dvayatanupassana Sutta) „Monasi, ono što ima prirodu iluzije je doista lažno, a ono što je istinito, što ima prirodu razbijanja iluzije - to je Nibbana... Jer, monasi, najviša istina je - Nibbana“ (M.III 245. Dhatvibhanga Sutta). Uprkos takvim Buddhinim izjavama o velikom ponoru koji vlada između svetovnog koncepta istine i onoga koji zastupaju Plemeniti, u Kalakarama Sutti nalazimo sasvim kontradiktornu tvrdnju, koja se takođe pripisuje samom Buddhi. Naime, tu se kaže da Tathagata ne drži za lažno ili istinito „sve ono što je od strane sveta prihvaćeno kao istina“. Kako rešiti onda ovaj paradoks?

Prisetite se opet vašeg neobičnog iskustva tokom mađioničarske priredbe. U onom trenutku vašeg sažaljenja prema zabludeloj gomili koja aplaudira mađioničaru, „spotakli“ ste se o jedan širi koncept istine. U pitanju je razumevanje principa relativnosti koji leži iza svakog koncepta istine.

Činjenica da bi se svako ponašao u sličnoj situaciji kao ta gomila imala je „ublažavajući“ efekat na vaš sud o svemu tome. Posedujući isto neznanje spram mađioničarskih „taj-

prepoznamo kao izvan-egzistirajuće, pribavljaju vlastiti status objekta putem svoje evokativne snage. Zato se kao kriterijum njihove realnosti uzima njihova mogućnost da proizvode određene efekte u obliku čulnih reakcija. Čulni objekti stoga predstavljaju znake koji dobijaju određeno značenje zahvaljujući našem nepoznavanju činjenice da njihova značenja počivaju na psihološkim pobudama požude, mržnje i iluzije. Drugim rečima, sve ovo je rezultat „pogrešnog rezonovanja“ (AYONISO-MANASIKARA) koje baca i filozofe i naučnike u začarani krug beskrajnog teoretisanja.

Neka razmišljanja o vašim iskustvima tokom mađioničarskog programa vam takođe mogu pružiti uvid u istinitost gornjih tvrdnji. Publici, uronjenoj u blaženstvo neznanja, čini se da je dotični šou prepun značenja, mada biste vi tvrdili suprotno. Za nju čak i mađioničarevi „hokus-pokus“ i „abradabra“ predstavljaju „realnost“, u smislu njihove evokativne moći. Spontani uzvici kao što su „ANI“, „OX“ takođe izražavaju – mada još uvek neartikulisano - „realnost“ mađioničarske priredbe. Na kraju ste od vašeg prijatelja čuli i artikulisani opis „realnosti“ te hrpe trikova, prezentovanih od strane goropadnog mađioničara. Pa ipak, vi niste propustili da uočite „stvari“ onakve kakve one jesu – kao požudu, mržnju i iluziju.

ni“, iste psihološke impulse požude i mržnje, svako bi zauzeo isti stav kao i ta zabludela gomila, što je verovatno unelo izvesnu zabunu u vas tokom vašeg razgovora sa prijateljem. Isti madioničarski program je vidjen iz dve različite perspektive. Dok je publika videla ŠTA je madioničar izveo, vi ste uočili KAKO je on to izveo. Na taj način su postojala dva nivoa iskustva - jedan, čiji je izvor neznanje, i drugi, koji potiče iz znanja. Svaki od njih vuče sa sobom sopstvenu koncepciju blaženstva, sopstvena uverenja i reakcije. Prvi ide ka raspaljenom blaženstvu neznanja, dok drugi teži blaženstvu smirenja putem razumevanja. Oba ova nivoa iskustva nalaze svoje mesto u budističkoj koncepciji „znanja–i–vizije–stvari–onakvih–kakve–one–jesu“ (YATHABHUTANA-NADASSANA). Ovo znanje u sebi ne sadrži nikakvu partikularnu teoriju, već je u pitanju gola analiza celokupne strukture iskustva. U pitanju je zakon Meduzavisnog Nastajanja (Paticca-Samuppada) koji na direktan način objašnjava prvi nivo iskustva, u isto vreme iznoseći, obratnim redom, i drugi nivo:

„Ovako treba reći: – Zbog neznanja kao uslova (pojavljuju se) formacije: zbog formacija kao uslova (pojavljuje se) svest; zbog svesti... ime–i–oblik, zbog imena–i–oblika ... šest čulnih sfera; zbog šest čulnih sfera... kontakt; zbog kontakta ... osećanje; zbog osećanja... žudnja; zbog žudnje ... prijanjanje; zbog prijanjanja ... postojanje; zbog postojanja ... rođenje; zbog rođenja kao uslova, pojavljuju se starenje-i-smrt, žalost, tuga, bol i jadikovka. Takvo je pojavljivanje celokupne mase patnje. Ovo se, monasi, naziva Pojavljivanje.

„Putem kompletnog odstranjenja i nestanka neznanja, dolazi do nestajanja formacija; nestankom formacija, iščezava svest; nestankom svesti, iščezavaju ime–i–oblik; nestankom imena-i-oblika, iščezavaju šest sfera čula; nestankom šest sfera čula, iščezava kontakt; nestankom kontakta, iščezava osećanje; nestankom osećanja, iščezava žudnja; nestankom žudnje, iščezava prijanjanje; nestankom prijanjanja, iščezava postojanje; nestankom postojanja, iščezava starenje-i-

smrt, žalost, tuga, bol i jadikovanje. Takvo je nestajanje celokupne mase patnje.“

Zakon Meduzavisnog Nastajanja koji obuhvata celokupnu skalu iskustva, počinjući od svetovnjaka do Arahata, može se primeniti i na naš problem madioničarskog programa. Da je neko, tokom trajanja šou-a, upitao vas i vašeg prijatelja: „Da li u ovom programu ima čarolije?“ – dobio bi dva kontradiktorna odgovora. S obzirom da za vas nema više ničeg „čarobnog“ u programu, odgovorili biste sa: „Ne“, ali bi zato vaš prijatelj rekao: „Da, svakako!“ Ova dva odgovora bi bila kontradiktorna ukoliko se dogmatski prihvatite, bez uzimanja u obzir suprotnog stava.

Zakon Meduzavisnog Nastajanja rešava ovu kontradikciju putem izbegavanja oba ekstrema potvrđivanja i negacije, izjavljujući: „U pitanju je Meduzavisnost“. Pridajući, zbog neznanja, važnost madioničarskim trikovima, dolazi do nastajanja formacija (tj. gestova i maštanja); počivajući na ovim formacijama, nastaje svest o madioničarskom programu; počivajući na ovoj svesti, nastaju „ime–i–oblik“ koji se odnose na „svet čarolije“ (tj. na osećanja, percepciju, intenciju, kontakt i pažnju, koji konstituišu aspekt „imena“, kao i četiri elementa zemlje, vode, toplote i vazduha, koji sačinjavaju aspekt „oblika“ madioničarskog programa); počivajući na „imenu–i–obliku“ šest sfera čula zablude publike se drže u napregnutoj pažnji; počivajući na ovim čulnim sferama, pojavljuju se odgovarajući utisci o „čarobnom svetu magije“, počivajući na ovim utuscima, pojavljuje se osećanje oduševljenja; iz takvog osećanja, zatim, proističe žudnja da takvo oduševljenje ne prestane; zatim sledi prijanjanje uz madioničarski program; kao rezultat tog prijanjanja nastaje fantastična egzistencija u „svetu magije“, tako da se publika, na taj način, „rada“ u „zemlji čudesa“. To „radanje“, međutim, je kratko i prolazno: čudesni Madioničarski šou, kao i sve druge „lepe stvari“, ima svoj kraj, dakle „starost–i–smrt“.

Gornja ilustracija zapravo pokazuje da se postojanje magije ne može ni potvrditi, niti negirati u apsolutnom smislu. A ono što važi za magiju, to važi i za sve druge fenomene

koji sačinjavaju mađioničarski šou svesti. Svetovnjaci često previdaju činjenicu da egzistencija predstavlja koncept relativne prirode. Po rečima Buddha: „Ovaj se svet, Kassayana, uglavnom bazira (tj. njegovi misaoni stavovi) na dva stanovišta: na stanovištu o egzistenciji, i stanovištu o ne-egzistenciji. Međutim, onaj koji ispravnim uvidom uoči svet onakav kakav on jeste, neće zagovarati ne-egzistenciju sveta. Isto tako, onaj koji ispravnim uvidom uoči iščezavanje sveta onakvo kakvo ono jeste, neće propovedati postojanje sveta. Svet, svojim najvećim delom, je duboko utonuo u prijanjanja (uz razne poglede). Međutim, onaj koji uz njih ne prijanja niti gaji ovakve misli: „Ovo je moje ja“, „ovo je moja duša“ – zna da ono što se pojavljuje predstavlja patnju, a da ono što iščezava takode predstavlja patnju. Na taj način on gubi sve sumnje i zabune i stiče znanje koje ne počiva na tuđim učenjima; toliko se daleko, Kassayana, proteže njegovo znanje. „Sve postoji“ – to je jedna krajnost; „ništa ne postoji“ – druga je krajnost. Ne prihvatajući ni jednu ni drugu krajnost, Tathagata podučava Dhammu srednjim putem: zbog neznanja kao uslova, nastaju formacije; zbog formacija kao uslova, nastaje svest... Takvo je pojavljivanje celokupne mase Patnje. Putem kompletnog odstranjivanja i nestanka neznanja, dolazi do iščezavanja formacije; nestankom formacija, svet iščezava... Takav je nestanak celokupne mase Patnje.“

Stoga je neobična tvrdnja koju možemo naći u Kalakarama Sutti, u kontekstu zakona Meduzavisnog Nastajanja, potpuno tačna. Zauzeti – kao što to svetovnjaci čine – određeno gledište na osnovu onoga što je „videno, čuveno, dodirnuo, prepoznato, za čim se teži“ je strano duhu ovog širokog psihološkog principa. Buddha je uočio da sve svetovne teorije i gledišta predstavljaju „individualne istine u koje ljudi leže zakopani“ (Paccekasaccesu Puthu Nivittha – Sn. 824). Dogmatske teorije, prihvaćene kao apsolutne istine, je tretirao kao „kuke“ o koje je „ljudski rod prikačen“. Svetovni koncepti istine i ne-istine imaju problematičnu pozadinu. Oni nisu ništa drugo do posledica čulnih percepcija i bivaju „iskovani“ na nakovnju logike u procesu oblikovanja ove ili one teorije.

„Ne postoji ni jedna istina u svetu koja bi bila večna, odvojena od percepcije. Formulisanjem raznih teorija, koje su u skladu sa logikom, oni dolaze do dvostrukih kategorija koje se zovu "istinito" i "lažno"“ (Ib. 886). Spekulativne teorije nisu ništa drugo do šarenilo parcijalnih istina, nastalih putem individualnog iskustva, i obojenih velikim primesama predrasuda. Athakavagga Sutta Nipate analizira psihologiju svetovnih podela na „istinito“ i „lažno“. „Voden od strane predrasuda¹, svetovnjak razvija koncept istine, shodno svojim stavovima, i testira njegovu istinitost tokom razgovora, gde se pobednik proglašava na osnovu pojmova: „ravnopravan“, „superiorniji“, „inferiorniji“. Buddha primećuje da, ukoliko je pobeda u raspravi kriterijum istine, onda istina postaje puka stvar mišljenja.

„Oni tretiraju vlastite dogmatske poglede na svet kao jedine istinite; stoga svoje protivnike nazivaju budalama“² (Ib. 882).

Tvrđoglavost koja toliko karakteriše filozofske debate može se javiti kao rezultat navodnog „spiritualnog“ iskustva. Iz toga neminovno proizilazi sledeće uverenje: „Ja to znam, ja sam video, to je sigurno tako“ (Janami Passami Tatheva Etam – Sn. 908). Ukoliko je, pak, protivnik takode nadahnut sličnim iskustvom koje ga je, međutim, odvelo u drugi zaključak, dolazi do nepomirljivog konflikta. Klasičan primer se može naći u rečima dvojice Brahmin-skih sofista:

„Purana Kassapa, gospodine Gotama, tvrdi da je sve sagledao i sve spoznao; objavljujući da poseduje savršeno znanje i viziju, kaže: "Bilo da šetam, stojim, spavam ili ležim, savršeno znanje i vizija su u meni prisutni. Takođe je izjavio: "Ja boravim u znanju i sagledavanju beskonačnog sveta putem bezgraničnog znanja". Međutim, Gotama, ovaj Nigantha Nathaputta takode tvrdi da je sve sagledao i spoznao; objavljujući da poseduje savršeno znanje i viziju, kaže: "Bilo da šetam,

1 „Chandanunito Ruciya Nivittho“ –Sn. v. 781. „Voden žudnjom i prijanjanjem“

2 Videti Guhatthaka, Dutthatthaka, Suddhatthaka, Paramatthaka, Pasura, Magandiya, Kalahavivada. Culaviyuma u Mahaviyuha Sutte Athaka Vagge.

stojim, spavam ili ležim, znanje i vizija su u meni prisutni". Takođe je izjavio: "Ja boravim u znanju i sagledavanju konačnog sveta putem ograničenog znanja". Koji, od ova dva znalca, gospodine Gotama, govori istinu, a koji laž?" (A. IV 428).

Buddha, međutim, odbija da igra ulogu arbitra u ovakvim sporovima. Umesto toga, on kaže: „Ostavimo to, o Brahmin-u¹. Vaše je pitanje glasilo: „Koji od ova dva znalca govori istinu, a koji laž? Brahmini, ja ću vas podučavati Dhammi. Slušajte pažljivo...“ I on im je rekao da je „svet“ u terminologiji Plemenitih definisan kao pet ogranaka čulnih zadovoljstava, a da je stanje Arahat-a – stanje „prestanka sveta“.

Neko se može zapitati: zašto je Buddha odbio da razmatra tako značajna pitanja. Kao prvo, sam termin „svet“ se, po Buddhinom mišljenju, mora drugačije definisati, s obzirom na njegovu fenomenalnu prirodu. Međutim, verovatno je u pitanju drugi razlog: Obe ličnosti uključene u takmičenje za „duhovnu“ prevlast, izjavile su da poseduju „sagledavanje“, ali dok je prvi sagledao „neograničeni svet putem bezgraničnog znanja“, drugom se ukazao „konačni svet putem ograničenog znanja“². Na taj način bi prvi mogao naći određene pukotine u stavu svog oponenta: „Ti sagledavaš konačni svet s obzirom da je tvoje znanje ograničeno (tj. „konačno“). On bi mu odvratio: „Ali, ti sagledavaš beskonačni svet, jer tvom znanju nedostaje konačnost“. Drugim rečima, dok prvi može

- 1 Izraz „Titthatetam“ pokazuje da ovo pitanje spada u kategoriju pitanja poznati pod imenom „Thapaniya-Parha“ (tj. „pitanja na koja ne treba odgovarati“) - jednoj od 4 kategorije u okviru koje je Buddha klasifikovao sva moguća pitanja. Druga tri su: „ekamsavyakakanija“, „pitanja koja zahtevaju kategorički odgovor“, „Patipucchatvyakarniya“ („pitanja koja zahtevaju protivpitanje“) i „Vibhajjavyakarnija“ („pitanja koja zahtevaju analitičku izjavu“). Grupa od deset pitanja na koja je Buddha odbio da odgovori, nosi tehnički naziv „Avyakatavatthuni“ („Neobjašnjeni predmeti“).
- 2 Tekst iznosi začudujući broj gledišta koja se međusobno suprotstavljaju jedno drugom.

tretirati protivnikovo znanje kao nesavršeno, zato što ono nije u stanju da sagleda ono što se nalazi s onu stranu „kraja sveta“, drugi mu može odgovoriti da je njegovo znanje u stvari nesavršeno, tvrdeći da „kraj sveta“ zapravo nadilazi vlastiti opseg.

Ovde je u pitanju ona vrsta cirkuliranosti koja se često može naći u spekulativnim stavovima svetovnih filozofa¹. Oni koji ih se slepo drže, često porede sa slepcima koji se međusobno mahnitoo tuku. (Ud. 66)

Postoji, međutim, jedna jedina istina, koju ljudi ne mogu pobiti², i koja se sastoji u sinoptičkom razumevanju pojavljivanja, trajanja i iščezavanja čulnih iskustava, na kojima se inače i baziraju spekulativne teorije. „A to, monasi, Tathagata razume ovako: ovakvi pogledi na svet, s obzirom da bivaju prihvaćeni, povlače za sobom takve i takve posledice, te će u budućnosti doneti takva i takva stanja egzistencije. To Tathagata u potpunosti razume; štaviše, njegovo razumevanje se proteže još i dalje. Međutim, on ne prijanja uz to razumevanje; budući da ne prijanja, dostiže smirenje (Nibbuti). Uočivši, onakve kakvi jesu, pojavljivanje, trajanje i iščezavanje osećanja, monasi, u oslobođenju obitava Tathagata.

1 Videti takođe M.II 32 FF. Culasakuludayi Sutta

2 „Ekam mi Saccama na Dutiyam Atthi Yaśmim Paja no Vivade Pajanam“ (Sn.V.884) „Jer, Istina je jedna i ne postoji neka druga, imajući uvid u nju, ljudi neće nastojati da je pobiju“.

GLAVA V

Vrtložno sadejstvo – svest *VERSUS ime-i-oblik*

Najistaknutiji doprinos na područjima etičkih, psiholoških i filozofskih istraživanja, načinjen od strane Zakona Međuzavisnog Nastajanja, predstavlja otkriće „vrtloga“ koji leži ispod protoka celokupnog mentalnog života. Neprestano pothranjujući i re-vitalizirajući jedno drugo, „svest“ i „ime-i-oblik“ tvore samsarički vrtlog, koji, pak, čini suštinu egzistencije.

I. „Kao kad bi se, prijatelji, dva snopa trske postavila tako da podupiru jedan drugoga, isto tako, svest zavisi od imena-i-oblika i obratno, ime-i-oblik zavise od svesti; opet, šest sfera čula počiva na imenu-i-obliku, kontakt sa šest sfera čula, osećanje na kontaktu, žudnja na osećanju, prijanjanje na žudnji, postojanje na prijanjanju, radanje na postojanju i starjenje-i-smrt, tuga, bol, žalost i jadikovka na rođenju. Takvo je pojavljivanje celokupne mase patnje. Međutim, prijatelji, ukoliko neko odstrani jedan snop trske, drugi će snop pasti, i obratno, uklanjanjem drugog snopa, prvi će takođe pasti. Isto tako, prijatelji, iščezavanjem imena-i-oblika, nestaje svest; nestankom svesti, iščezavaju ime-i-oblik; nestankom imena-i-oblika, iščezavaju šest sfera čula... Takvo je iščezavanje celokupne mase Patnje“ (S.II.114 „Nacakalapiyam“).

II. „Ova se svest okreće od imena-i-oblika, no ona ih ne nadilazi. Svest počiva na imenu-i-obliku, ime-i-oblik na

svesti, šest sfera čula na imenu-i-obliku... Takvo je pojavljivanje celokupne mase Patnje¹ (D. II 32 Mahapadana Sutta).

III. „Samo u tom opsegu, Ananda, dolazi do preporadavanja, starenja, umiranja, samo u tom opsegu postoji mogućnost za verbalno izražavanje, kreiranje terminologije, imenovanje, razvoj mudrosti i kontinuitet samsaričkog života, a taj opseg sačinjavaju ime-i-oblik, zajedno sa sveću“ (D. II 63).

U ovom sadejstvu između dva duplikata, svest izgleda da reprezentuje stvarnost, dok „ime-i-oblik“ označavaju potencijalnost. „Ime-i-oblik“ kad „odrastu“ (Videti D. II 63), dobijaju vitalnost od svesti, produkujući infra-strukturu šest sfera čula, koje se, pak, račvaju na „unutrašnje“ (Ajhhattika) i „spoljašnje“ (Bahira) sfere, shodno diskriminativnoj funkciji svesti. Procesi kontakta, osećanja, žudnje, prijanjanja i postojanja, koji dalje slede, predstavljaju ulazak u „život“ onih potencijala, koje „ime-i-oblik“ naznačuju.

¹ Tradicionalna „tro-životna“ interpretacija forule Paticca Samuppade iznosi sledeću problematiku: „Tamo gde su ime-i-oblik, tu je i svest“. Ovde treba napomenuti da je svest posledica formacije, a da su formacije posledica neznanja. Ali, niti su formacije, niti neznanje ovde spomenuti. Ovo stoga što neznanje i formacije predstavljaju prošlu egzistenciju. Uvid nikako nije povezan sa njima, jer, Veliko Biće se dotiče samo sadašnjosti. Međutim, zar nije činjenica da se ne može postati Buddha, sve dok se ne spoznaju neznanje i formacije? Naravno, to je tačno. Ali, na ovoj tački se Međuzavisno Nastajanje mora prikazati detaljno kako bi se pokazalo da je Uzvišeni njih (tj. gore pomenute karike) uočio u obliku (tri karike) „postojanja“, „prijanjanja“ i „žudnje“. Taj je prikaz, međutim, već dat u Visuddhi-Maggi“ (D. A.). Ova se teškoća ne bi pojavila kada bismo identifikovali svest i ime-i-oblik sa vrtlogom celokupne samsaričke egzistencije—prošlošću, sadašnjošću i budućnošću. S obzirom da je „samo u tom opsegu“ moguće razvoj mudrosti, to znači da je nadilaženje nemoguće. Neznanje ovog vrtloga predstavlja prvu kariku formulacije, dok drugu čini vrtložno međusadejstvo (tj. formacije). Ispravnim razumevanjem ove situacije, dolazi do iščekivanja besmislenog sadejstva. Na taj način nema ničeg u Mahapadana Sutti, što bi predstavljalo propust. Zakon Međuzavisnog Nastajanja predstavlja Plemenito Pravilo (Ariyo Nayo) koji čak i „u-struju-upavši“ (Sotapanna) može sagledati i uočiti, mada možda i ne poseduje znanje o prošlim životima. (Videti A V. 184.)

„Postojanjem“ (Bhava), kružni ciklus je kompletiran, te dolazi do „radanja“, zajedno sa neprijatnom perspektivom starenja-i-umiranja, tuge, žalosti, bola i jadikovke.

Mada se prve dve karike, neznanje i formacije, ovde ne pominju, one se svejedno podrazumevaju, s obzirom da tama neznanja daje osnovu za ovo među-sadejstvo, dok se formacije manifestuju kao motorna snaga ili predigra za dotični proces.

Ilustrujmo ovo time što ćemo navesti primer jedne utakmice u kriketu. „Svest“ prepoznaje prisustvo dve protivničke strane, dok „ime-i-oblik“ reprezentuju pravila, odgovarajuću proceduru i ostalo što ide¹.

Šest čulnih sfera koje svest račva na „unutrašnje“ i „spoljašnje“ sfere, predstavljaju suparničke ekipe. Zajedno sa „kontaktom“, „osećanjem“, „žudnjom“, „prijanjanjem“ i „postojanjem“, meč je u punom zamahu, dok „rođenje-starenje-i-smrt“ ukazuju na neumoljivost igre, u težnji za pobedom. Putem ove analogije je lako uočiti da verbalno izražavanje, terminologija i označavanje potiču iz vrtloga svesti i imena-i-oblika, s obzirom da značenje igre počiva na svesnosti neke individue o „kriketskom meču“, zajedno sa svim konsekventnim implikacijama (pravila, procedure i sl.) koje su tu uključene.²

U širem kontekstu samsaričke egzistencije, vrtložno sadejstvo svesti i imena-i-oblika se manifestuje kao neka vrsta „dvostrukog okova“ („Jata“) – „unutrašnje“ i „spoljašnje“ zbrke³. Svest se kao subjekat uvek konfrontira sa „imenom-i-oblikom“ koji su objekat, tako da dolazi do kreiranja kon-

¹ „Osećanje, percepcija, intencija, kontakt, pažnja - ovo se, o prijatelji, naziva „ime“. Četiri velika elementa i oblik koji počiva na njima - ovo se, o prijatelji, naziva „oblik“. (M. I S3. Sammaditthi S.)

² Verovatno ne bi bilo pogrešno identifikovati 5 sastavnih elemenata „imena“ (1) kontakt, (2) osećanje, (3) percepcija, (4) intencija i (5) pažnja) sa sledećim aspektima utakmice: (1) kompeticija, (2) polet, (3) depresija ili dosada, (4) beleženje rezultata, (5) očekivanje pobeđe i (6) posmatranje utakmice.

³ „Oblik“ bi se sastojao od odgovarajućeg osoblja, uključenog u odigravanje utakmice. „Anto jata bahijata - jatita paja - S.I.B. JATTA S. „Zbrka unutra, zbrka spolja, Ovaj je svet u zbrci zapleten.“

cepta otpora (Patigha) i oblika (Rupasanna). Sadejstvo koje zatim sledi, sadrži u sebi podjednako i elemente tragike i komike, uključuje svojevrstan „Petitio Principii“ – Prihvatanje egzistencije, što predstavlja ekvivalent „traženju pitanja“.

S obzirom da se kriterijum realnosti neke „stvari“ sastoji u mogućnosti njenog dejstva na stranu koja je iskušava, svetovnjačko tretiranje „imena–i–oblika“ kao realnih entiteta se može objasniti kao posledica „kontakta“ (Phassa). Prema Buddhi, „kontakt“ sam po sebi predstavlja hibrid koji manifestuje određene osobine prema obema grupama, označenim kao „ime“ i „oblik“. Sledeća diskusija o ovom partikularnom aspektu celokupnog problema može imati neobičnu važnost za moderne psihologe i filozofe.

„Zbog imena–i–oblika kao uslova, nastaje kontakt.¹ Ovako je rečeno i tako to treba i shvatiti. Ukoliko su, Ananda, svi ti oblici, karakteristike, znakovi i prizori, putem kojih je označena „ime–grupa“ (namakaye) odsutni, da li će onda doći do manifestovanja bilo kakve „verbalne impresije“ (adhivacanasamphassa) u „oblik–grupi“ (rupakaye)?“

„Sigurno neće, gospodine.“

„Ukoliko su, Ananda, svi ti oblici, karakteristike, znakovi i prizori, putem kojih je označena "oblik–grupa" (rupakaye), odsutni, da li će onda doći do manifestovanja bilo kakve "impresije otpora" (patighasamphasso) u "ime–grupi"?“

„Sigurno neće, gospodine.“

„A ukoliko su, Ananda, svi ti oblici, karakteristike, znakovi i prizori, putem kojih su označene i "ime–grupa" i "oblik–grupa", odsutni, da li će onda doći do manifestovanja bilo "verbalne impresije", bilo "impresije otpora"?“

„Sigurno neće, gospodine.“

„A ako su, Ananda, svi ti oblici, karakteristike, znakovi i prizori, putem kojih dolazi do označavanja imena–i–oblika, odsutni, da li će onda doći do pojavljivanja kontakta?“

¹ Šest čulnih sfera ovde nije spomenuto, ali se njihova uloga ovde dovoljno podrazumeva. Skrećemo vam pažnju da se one često nazivaju : „Šna Phassayatanani“.

„Sigurno neće, gospodine.“

„Doista, Ananda, ime–i–oblik predstavljaju uzrok i uslov za nastajanje kontakta“.

-D.II. 62 Maha Nidana S.

Iz gore navedenog razgovora je lako uočiti relevantnost „znakova“ ovom predmetu kontakta. I „ime–grupa“ i „oblik–grupa“, dobijaju svoje odnosno značenje zahvaljujući pomoći oblika, karakteristika, znakova i prizora. Najčudnije je to što njihovo značenje počiva jedno na drugom – doista čudnovata recipročnost. Verbalna impresija „oblik–grupe“ je moguća zbog postojanja svih onih oblika, karakteristika itd. svojstvenih „ime–grupi“. Koncept oblika se može zasnovati tek onda kada ga u dovoljnoj meri „ispitaju“ konstitutivni elementi „ime–grupe“ (tj. osećanje, percepcija, intencija, kontakt i pažnja). Čak i tzv. četiri velika elementa predstavljaju predmet ovog testa validnosti, bez kojeg jednostavno ne bi egzistirali. Tako zemlja, voda, vatra i vazduh reprezentuju iskustva čvrstoće, tečnosti, toplote i pokreta, u kojima „ime–grupa“ ima svoju ulogu.

Kao elementi, oni predstavljaju obične apstrakcije, ali ipak dolaze u vidokrug „kontakta“ kao „oblik“ ili „materija“ (Rupa) u obliku verbalne impresije¹, koja ih razlikuje zavisno od stepena pretežnosti njihovih odnosnih kvaliteta. S druge strane, „ime–grupa“ duguje vlastitu validnost oblicima, karakteristikama koje su svojstvene „oblik–grupi“. Pojam „otpora“ ili „dodira“ ide ruku pod ruku sa konceptom oblika ili materije, s obzirom da je „sadašnji“ dodir (tj. dodir „PAR EXCELLENCE“), kao nešto što „označava“, uglavnom povezan sa „materijom“. („Gledanje veruje, ali je dodir realna stvar!“) Stoga osećanje, percepcija, intencija, kontakt i pažnja nalaze „aktuelne“ objekte u svetu materije.

Drugim rečima, čulna reakcija je primarno povezana sa znakovima svojstvenim „oblik–grupi“ (Patigha–Samphassa), a samo sekundarno, i „metaforički“, sa znakovima „ime–grupe“ (Adhivacanasamphassa).

¹ Četiri velika elementa, monasi, predstavljaju uzrok i uslov za označavanje agregata oblika“ - M. III 17. Mahapunnama Sutta.

Ovaj kompleksni karakter imena-i-oblika u odnosu na kontakt, pokazuje da budizam ne priznaje dihotomiju uma i materije. Umesto toga, napominje da su mentalnost i materijalnost nerazmrsivo upletene u „unutrašnju“ i „spoljašnju zbrku“.

Na taj način, ime-i-oblik imaju dualnu ulogu. Tokom organske kombinacije sa svešću, mogu se naći u individui kao „Savinnaka-naya“ („svesno telo“). Ovo predstavlja „unutrašnju zbrku“. Kao stvar koja je u srazmeri sa „svesnim telom“ ime-i-oblik se spolja projektuju kao „znakovi“ (Nimitta) zbog potreba za interpretacijom. I „spoljašnje“ i „unutrašnje“ čulne sfere uzimaju učešća u sistemu imena-i-oblika.

„Srazmerno jedinstvo“ i objekat srazmere pretpostavljaju jedno drugo, kao što se vidi iz sledećih odlomaka iz pojedinih Sutta:

I. „Ime“ je, prijatelji, jedan kraj, "oblik" je drugi; svest se nalazi u sredini; žudnja ih spaja i povezuje u nastajanju takvog i takvog oblika egzistencije“ A. III 400.

II. „Šest unutrašnjih čulnih sfera je jedan kraj, šest spoljašnjih čulnih sfera je drugi kraj, a svest je u sredini; žudnja ih spaja... (ib.)

III. „Za budalu, monasi, zaslepljenog neznanjem i žudnjom, telo je nastalo na ovoj način: postoji ovo telo ("Ayanceva Kayo") i van njega ime-i-oblik ("Bahiddha ca Namarupah) - tako se oni sparuju. Zbog ovog sparivanja postoje kontakt i šest čulnih sfera“ - S. II 23 F.

IV. „Kakva, gospodine, treba da izgledaju spoznaja i sagledavanje, da bi se um, u odnosu na ovo svesno telo (Imasminca Savinnanakekade) i sve spoljašnje znakove (Bahiddha ca Sabbanimittesu), oslobodio takvih pojmova kao što su "Ja" i "moje", ispraznih ubeđenja, transcendirajući sve razlike (Vidhasamatikantam) i obitavajući u miru?“ - S. II. 253.

U kontekstu ove dve „zbrke“, svaka grupa dihotomija između „uma“ i „materije“, toliko zastupana od strane svetovnih filozofa, predstavlja simplifikaciju stvari. Svaki pokušaj da se problem reši putem zauzimanja isključivo realističkog ili idealističkog stava je unapred osuđen na propast.

Po Buddhinom mišljenju, jedino rešenje leži u potpunom odstranjenju ovog „zamršenog čvora“:

„Potpunim odstranjenjem "imena" i "oblika", čulnih reakcija i nadražaja, bez ostatka, odstranjuje se celokupna zbrka“¹

- S. I. 13 Jata S.

Tendencije koje se javljaju tokom vrtložnog sadejstva između svesti i imena-i-oblika, nastavljaju se i u narednim karikama zakona Međuzavisnog Nastajanja. Šest čulnih sfera se međusobno račvaju stvarajući dihotomiju „unutrašnjeg“ i „spoljašnjeg“, zajedno sa njima zajedničkim pojmovima: „ovde“ i „tamo“. Kontakt, u specifičnom smislu, je posledica ove dihotomije. On podrazumeva princip diskriminacije između dva objekta, a svest dalje ispunjava ovaj uslov. „Počivajući na oku i oblicima, prijatelji, nastaje svest oka, a međusobno povezivanje sva tri elementa predstavlja kontakt...“ (M. I. 111 Madhupindika Sutta)

Kanonsko poredenje sa trenjem dva štapa² ilustruje ovaj aspekt kontakta.

Zajedno sa osećanjem, dolazi do stvaranja pojma: „Ja jesam“, „Prijatelji, tamo gde nema osećanja, da li može doći do stvaranja takvih pojmova kao što su „Ja jesam“. „Neće, gospodine.“ (D. II 67, Mahanidana Sutta)

Diskriminativna funkcija svesti se ovde podrazumeva u obliku razlikovanja tri vrste osećanja; tako da se ponekad može pronaći takva definicija svesti, koja se definiše kao moć razlikovanja tri nivoa osećanja – „prijatno“ (Sukha), „neprijatno“ (Dukkha) i „niti-prijatno-niti-neprijatno“ (Adukkhamasukha). Nakon toga se pojavljuje žudnja (ili „žed“), i konsekvntno tome - „prijanjanje“. U proces „prijanjanja“ je uključena i neka vrsta „projekcija“ želja („Nati“ – naklonost),

1 „Yattha namanca rupanca-asesam parujjhata patigham rupasanna ca-ettha sa chijjate jata.“

2 „Monasi, upravo kao što trenjem između dva štapa, dolazi do stvaranja toplote i vatre, a njihovim razdvajanjem sva vatra nestaje, isto tako, ova tri osećanja su posledica kontakta, počivaju na kontaktu, nastaju iz kontakta. Počivajući na specifičnom kontaktu, dolazi do nastajanja specifičnih osećanja; iščezavanjem specifičnog kontakta, nestaju i specifična osećanja.“ - S.IV 215. Phassamulaka Sutta

dok se za to vreme pukotina u iskustvu proširuje u definitivan jaz između subjekta i objekta.

„Postojanje“ ili „egzistencija“ predstavlja pokušaj da se premosti ovaj jaz, koji, međutim, ostaje zauvek nepremošćen, zahvaljujući opstajanju materijala na kojem isti počiva. Štaviše, dolazi do podupiranja pojma o nekakvom egu - „Ja jesam“ (Asmimana). Sa egoističke tačke gledišta, stvari za kojima se žudi (Upabana) izgledaju kao imovina (Upadhi) tako da se dotična osoba ponosi stvarima od kojih, u stvari, zavisi. Ovakve se sklonosti tretiraju kao pozitivne želje, tako da se to ponizno ropstvo veštački pretvara u slatko gospodarstvo. „Zbrka“ je sada kompletna i dvostruki okov postaje FAIT ACCOMPLI. Na kraju, dolazi do „rađanja“ ega u svetu dopadanja i nedopadanja, koji sada postaje predmet starenja-i-umiranja, tuge, žalosti, bola, jadikovki i očajanja.

GLAVA VI

Egoistički pogled na svet

Rodenje „ega“ ili „jastva“ kao nekakve „individualne“ pojave, van vrtložnog sadejstva, predstavlja u isto vreme i rođenje „gledišta“. Gledišta (Sakayaditthi) u svojim dvadeset oblika, portretišu očajnički pokušaj iluzornog jastva da sagrađi za sebe oslonac putem prijanjanja uz pet agregata, mada se isti sve vreme nalaze u stanju dezintegriranja.

„Pretpostavimo, monasi, reku sa brzom rečnom strujom. Na njenim obalama rastu Kasa trava, koja štrči nad rekom, Kusa trava, koja štrči nad rekom, Babbaja trava, koja štrči nad rekom, Birana trava koja štrči nad rekom, drveće koje štrči nad rekom. Neki čovek, zahvaćen tom strujom, zamrsiće se u Kasa travi, ali će se ona pokidati, što, pak, može ražalostiti tog čoveka. Zamrsiće se u Kusa travi ... Babbaja travi ... Birana travi ... u drveću, ali će se svi oni pokidati, što može ražalostiti tog čoveka. Isto tako, monasi, neupućena osoba, koja ne obraća pažnju na nauku Plemenitih, gleda na oblik kao sopstvo, ili na oblik kao da obitava u sopstvu, ili na sopstvo kao da obituje u obliku. Međutim, dolazi do dezintegriranja oblika, što dotičnu osobu može dovesti do očajanja. Isto važi i u slučaju osećanja, percepcija, formacija i svesti...“

- S. III. 137 „Nadi Sutta“

U pitanju je tragedija dvostrukog okova da pet grupa, uprkos svojoj trenutačnoj prirodi, tvore individualistički koncept „Ja jesam“, kao što ogledalo reflektuje lik onoga koji ga fiksira.

„Zbog zavisnosti, prijatelju Ananda, dolazi do stvaranja uverenja "Ja jesam", nikako ne drugačije. U čemu se sastoji ta zavisnost? Počivajući na obliku, nastaje uverenje "Ja jesam". Počivajući na osećanjima ... percepciji ... formacijama... Počivajući na svesti, nastaje uverenje "Ja jesam", nikako drugačije. Kao što su, prijatelju Ananda, neki mladić ili devojka ispunjeni samo-obožavanjem prilikom posmatranja vlastitog

lika u ogledalu ili na površini bistre vode, isto tako, prijatelju Ananda, počivajući na obliku dolazi do uverenja "Ja jesam", i nikako drugačije. Počivajući na osećanjima ... percepciji ... formacijama ... Počivajući na svesti dolazi do stvaranja uverenja "Ja jesam" i nikako drugačije."

– S. III. 105. „Ananda“.

Ukoliko se, u perspektivi neznanjem zamračenog razmišljanja svetovnjaka, „samstvo“ pojavljuje kao nešto što je samo-očigledno, takva konstatacija je sasvim u skladu sa teškoćom u kojoj se nalazi. „Predstava o samom sebi“ ga prati kao senka, koju čovek ne može niti da pretekne, niti od nje da umakne. Stoga se on može saglasiti sa, od strane „sopstva“ kreiranih problema „eternalista“ i „nihilista“. Poraz eternalističke teorije je lako razumeti, s obzirom na prisustvo trenutačnosti, ali to nije slučaj sa stavovima jednog nihiliste. On bi bio užasnut kad bi, nakon introspektivnog okretanja „unutra“, uočio „sopstvo“ koje toliko žestoko negira. Na taj način bi potencijalno prihvatanje gledišta „Ja posedujem dušu“ ili njemu suprotnog stava „Ja ne posedujem dušu“ u oba slučaja „okovalo“ dotičnog filozofa.¹

1 U Sabbasava Sutti (M.I.u) Buddha uključuje ova dva stava među šest gledišta, za koje se kaže da nastaju u umovima onih koji razmišljaju na sledeći način: „Da li sam ja postojao u prošlosti? Da li nisam postojao u prošlosti? Šta sam ja bio u prošlosti? Kako sam izgledao u prošlosti? Bivajući takav, šta sam bio u prošlosti? Da li ću postojati u budućnosti? Da li neću postojati u budućnosti? Šta ću biti u budućnosti? Kako li ću izgledati u budućnosti? Bivajući takav, šta ću biti u budućnosti? Štaviše, u njima se javlja sumnja u pogledu sadašnjosti: „Da li sam ja? Da li nisam? Šta sam ja? Odakle ovo biće dolazi? Kuda će nestati?“ Ova vrsta razmišljanja vodi pravo u džunglu raznih gledišta, s obzirom da ista počivaju na afirmaciji „jastva“. Jedino ispravno razmišljanje je u skladu sa Cetiri Plemenite Istine, zato što sve što postoji i što iščezava predstavlja Patnju. Dva pitanja koja postavlja Vacchagotta (S.IV. 400): „Da li postoji duša?“ „Da li duša ne postoji?“ predstavljaju rezultat istog pogrešnog razmišljanja. Otuda i razlog Buddhinog ćutanja. Budući da nije stvarao koncepcije o nekakvoj duši, koja nije ništa drugo do puka izmišljotina svetovnjačke imaginacije, negirao ju je samo kada je njeno postojanje zagovarano u obliku ovog ili onog agregata. Tako, na primer, pre nego što je odgovorio na Potthapadino pitanje: „Da li percepcija predstavlja čovekovu dušu ili je, pak, percepcija jedna, a duša druga stvar?“ postavio je Potthapadi protivpitanja: „Šta ti podrazumevaš pod dušom?“ - D.I 185. Potthapada Sutta

„Monasi, Tathagata to ovako razume: "Postoje askete i Brahmin-i koji objaviše svetu teoriju o anihilaciji bića, iščezavanju, poništenju i ne-biću. Zbog straha koji osećaju prema egzistirajućem telu (Sakkaya), zbog odvratnosti koju osećaju prema egzistirajućem telu, oni se neprekidno vrte oko istog, egzistirajućeg tela. Kao što se pas, privezan uz neki debeo stub, neprekidno okreće oko tog stuba, na isti način se ovi svetovni pustinjaci i Brahmin-i zbog straha koji osećaju prema egzistirajućem telu, zbog odvratnosti koju osećaju prema egzistirajućem telu, neprekidno vrte oko istog egzistirajućeg tela.“

– M.II. 232 Pancattaya Sutta

S obzirom da fiksna ideja o sopstvu traje bilo da se trči od ili ka senci, rešenje koje Buddha nalaže sastoji se u sagledavanju uslovljene prirode pet agregata prijanjanja, dakle, u prepoznavanju senke onakve kakva ona jeste.

„Onaj ko je u stanju da sagleda Meduzavisno Nastajanje, sagledava Dhammu, a ko je u stanju da sagleda Dhammu, u stanju je da sagleda Meduzavisno Nastajanje. Postoji samo međuzavisno nastajanje pet agregata prijanjanja. Ova požuda i strast spram pet agregata prijanjanja, predstavljaju nastajanje patnje, a strajavanje u poništenju požude–i–strasti predstavlja iščezavanje patnje“

–M. I 191. Mahahatthipadopama Sutta.

Uočavanjem stvari onakvih kakve one jesu, doći će do razumevanja činjenice da senka nastaje zbog raznih gledišta kreiranih u tami neznanja. Ova vizija i uvid u rezultat pojavljivanja pročišćenog „Oka istine“ (Virajam Vitamalam Dhammacakkhū) – koje se takođe zove „Oko mudrosti“ (Pannacakkhū – koji se javljaju „u-struju-ušavšem“. Taj se uvid može opisati sledećim rečima: „Što god ima prirodu nastajanja, ima i prirodu iščezavanja“. („Yam Kinci Samudayadhammam Sabbam Tam Nirodhadhammam“ – M.I. 380 Upali Sutta). Razočarenje koje donosi ova supraordinarna vizija je u tolikoj meri preobražavajućeg karaktera, da je Buddha poredi sa slučajem od rođenja slepog čoveka koji, odjednom povrativši vid, postaje razočaran prljavom, masnom krpom

kojom su ga obmanuli. I kao što bi dotična osoba sa negodovanjem tretirala varalicu koja joj je podmetnula prijavu krpu, govoreći, da je u pitanju komad divnog, čistog belog platna, tako i Plemeniti Učenik, u trenutku dostizanja „Oka istine“, u potpunosti menja stav prema vlastitom umu. „Ukoliko te ja, Magandiya, podučavam Dhammi, sa posebnim naglaskom na Nibbanu - stanje savršenog duhovnog mira - i ako ti, sa svoje strane, sagledaš ovo stanje savršenog mira i Nibbanu, bilo koja strast, koja se mogla naći u pet agregata prijanjanja, biće sasečena. Štaviše, pojaviće ti se ovakva misao: „Doista, dugo vremena sam bio obmanjivan, zavaravan i varan od strane ovog uma: jer, tokom procesa prijanjanja, u pitanju je puki oblik uz koji sam ja prianjao, u pitanju je bilo puko osećanje uz koje sam ja prianjao, u pitanju je bila puka percepcija uz koju sam ja prianjao, u pitanju su bile puke formacije uz koje sam ja prianjao, u pitanju je bila puka svest uz koju sam ja prianjao. Kao rezultat mog prijanjanja, nastaje „postojanje“, počivajući na postojanju, nastaje rođenje, a zatim i starenje-i-umiranje, tuga, bol, žalost, očaj i jadikovka. Na taj način dolazi do nastajanja celokupne mase Patnje“.

– M.I.511. Magandiya Sutta.

Razočarenje koje vas je zadesilo nakon što ste prozreli mađioničareve trikove, može se porediti sa kompletnim preobražajem pogleda na svet, koji se javlja kao rezultat javljanja „Oka istine“. Plemeniti Učenik takođe počinje da otkriva mađioničarska „iznenađenja“, tako da je u stanju da ih predvidi. Na taj način magija gubi za njega svaku „magičnost“, tako da je u stanju da jasno sagleda gde leži tajna ove „čarolije“ – u psihološkim tendencijama požude, mržnje i iluzije. Javlja mu se spoznaja da ne postoji nikakva realnost izvan svih onih predstava i oblika, koji su uključeni u mađioničarski program, izvođen od strane svesti, te je u stanju da prihvati onu Buddhinu izjavu iz Kalakarama Sutte: „Na taj način, monasi, Tathagata ne tretira vizuelni objekat kao nešto što je odvojeno od čina gledanja; on ne stvara pojmove o ne-videnom; on ne stvara pojmove o „stvarima-vrednim gledanja“; on ne stvara pojmove o „onome-koji-gleda“.

Uvid u uslovljenu prirodu svesti jednake je snage kao i rušenje tvrđave iluzornog sopstva. Zajedno sa njim, dolazi do odstranjenja „gledišta-koje-počiva-na-personalnosti“ (Sakaya-Ditthi), a „zaostavštine“ (Upadhi) na kojima „sopstvo“ počiva - tj. pet agregata prijanjanja - bivaju likvidirane. Svest prestaje da postoji kao supstancijalna osnova živućeg iskustva. Plemeniti Učenik je sada u stanju da je, putem radikalnog razmišljanja (Yoniso Manasikara) sagleda kao uslovljeni nastali fenomen, koji je, kao i vatra, uvek specifične prirode. „Kao što, monasi, vatra, zavisno od vrste gorućeg materijala, dobija takvo i takvo ime, tj. vatra, koja nastaje sagorevanjem cepanica, nosi naziv „vatra od cepanica“, zatim, vatra, koja nastaje sagorevanjem trave, nosi naziv „vatra od trave“; vatra, koja nastaje sagorevanjem kravljeg izmeta, nosi naziv „vatra od kravljeg izmeta“; vatra, koja nastaje sagorevanjem gume, nosi naziv „vatra od gume“ – isto tako, monasi, svest dobija naziv zavisno od uslova vlastitog nastanka. Svest, koja nastaje počivajući na oku i oblicima dobija naziv „svest oka“; svest, koja nastaje počivajući na uhu i zvucima, dobija naziv „svest uha“; svest koja nastaje počivajući na nosu i mirisima nosi naziv „svest nosa“; svest koja počiva na jeziku i ukusima nosi naziv „svest jezika“; svest koja počiva na telu i taktilnim dodirima nosi naziv „svest tela“; svest koja počiva na umu i idejama, nosi naziv „svest uma“. M.I. 259. Mahatanhasamkhaya Sutta.

Pet agregata, koji su ranije tretirani kao nešto što je „dato“, sada se pojavljuju kao „uslovljeno nastali“ i „sastavljeni“. Njihov se proces akumulacije (Upacaya) sagledava kao prolaženje kroz sito svesti. Međutim, čak je i sito svesti u stanju da obavlja vlastitu funkciju samo uz prisustvo odgovarajućih uslova. „Ukoliko, prijatelji, nema nikakvih spoljašnjih oblika koji bi ušli u oblast vidnog polja, niti odgovarajućeg dovodenja u fokus pažnje (Samannaharo), neće doći ni do manifestovanja odgovarajuće klase svesti. Ukoliko, pak, prijatelji, izvesni spoljašnji oblici uđu u oblast vidnog polja, ali ne dođe do odgovarajućeg fokusiranja, opet neće doći do manifestovanja odgovarajuće klase svesti. Međutim, onog

momenta kada su oba ova elementa prisutna, dolazi do manifestovanja odgovarajuće klase svesti. Na taj način, kod onoga, koji se nalazi u takvom stanju, svaki je oblik uključen u oblik-agregat prijanjanja; svako njegovo osećanje je uključeno u osećanje-agregat prijanjanja; svaka njegova percepcija uključena je u percepcije-agregat prijanjanja; svaka njegova formacija uključena je u formacije-agregat prijanjanja i svaka njegova svest uključena je u svest-agregat prijanjanja.

I ovako on razume: „Doista, na ovaj način dolazi do prijanjanja uz ovih pet agregata“. - M.I. 190.

Mahāhatthipadopama Sutta

GLAVA VII

Transcendentalni Put

Bljesak Uvida može pružiti sagledavanje suptilnih „manevara“ koji leže iza pozornice iluzornog mađioničarskog programa svesti, ali ne može uvek biti toliko snažan da uništi sve „izlive“ (Asava) koji u svakom trenutku nastoje da utiču na životno iskustvo¹. „Izlivi“, za koje se uglavnom tvrdi da su trostruke prirode² – čulnost (Kamasava), postojanje (Bhavasava) i neznanje (Avijjasava) – predstavljaju rak-rane, stvorene tokom našeg kumulativnog iskustva u Samsari. Oni uključuju sve negativne tendencije, prijanjanja i funkcije koje konstituišu kolotečine i udubljenja našeg mentalnog toka. Verovatno se dublja analiza njihovog uticaja može naći u sagledavanju sedam „latencija“ (Anusaya) – prijanjanje, averzija, gledišta, sumnje, pojmove, „prijanjanje-ka-postojanju“ i neznanje. Ukoliko se latencije mogu porediti sa strujanjima na podsvesnom nivou, „izlivi“ se mogu opisati kao „tokovi“ koji se manifestuju na svesnom nivou. U etičkoj terminologiji ranog Budizma, moć i „zagadujući“ uticaji ovih „izliva“ su često indicirani putem poređenja sa „poplavom“ (Ogha).

U kontekstu latencija i „izliva“, kompletna reorijentacija čulne percepcije, često predstavlja težak zadatak koji zahteva naporno vežbanje. Osmostruki Plemeniti Put, u svom transcendentalnom aspektu, omogućava učeniku da zaustavi proces akumulacije pet agregata prijanjanja, svodeći na taj način na nulu uticaj gore navedenih negativnih sila.

1 „To je, prijatelju, kao i sa izvorom vode u vreloj pustinji, pored kojeg nema nikakvog konopca ili suda pomoću kojeg bi se ona mogla zahvatiti. A onda naiđe čovek obamro od žeđi, vrućine, malaksao...Videvši izvor vode, u njemu će se javiti saznanje: „Voda!“ Pa ipak, neće biti u stanju da je fizički dodirne. Isto tako, prijatelji, ja sam, putem ispravnog uvida, spoznao da iščezavanje postojanja predstavlja Nibbanu, pa ipak, ja još uvek nisam Arahata, svetac kod kojeg su svi izlivi ugašeni“. - S.II. 118. „Kosambi“

2 Ponekad se „Ditthasava“ (izliv gledišta) pominje kao četvrti.

„Onaj ko, monasi, sagleda oko onakvo kakvo ono jeste, oblike onakve kakvi oni jesu, svest oka onakvu kakva ona jeste, kontakt oka onakav kakav on jeste i osećanje – bilo prijatno, neprijatno ili ni–prijatno–ni–neprijatno – koje nastaje počivajući na kontaktu oka, onakvo kakvo ono jeste, taj neće prijanjati ka oku, neće prijanjati ka oblicima, neće prijanjati ka svesti oka, neće prijanjati ka kontaktu oka i neće prijanjati ka osećanjima – bilo prijatnim, neprijatnim ili ni–prijatnim–ni–neprijatnim – koja počivaju na kontaktu oka. Za takvog, koji obitava u bestrašću, neokovan i slobodan, pet agregata, koji bi nastali, bivaju uništeni. Ta žudnja, koja predstavlja uzrok preporadanja, združena sa uživanjem i požudom, nalazeći uživanje ovde i tamo, je takođe odstranjena. Njegove telesne smetnje nestaju; njegove mentalne smetnje nestaju; njegove telesne muke nestaju; njegove mentalne nedaće nestaju; te iskušava fizičku i mentalnu steću. Bilo kojeg pogleda da se takva osoba drži, to predstavlja Ispravan Pogled; bilo koju nameru da ima, u pitanju je Ispravna Namera, bilo koji napor da ulaže, u pitanju je Ispravan Napor; bilo kakvu pažnju da poseduje, u pitanju je Ispravna Pažnja i bilo kakvu koncentraciju da poseduje, u pitanju je Ispravna Koncentracija. Međutim, njegove telesne i verbalne akcije su već odranije bile pročišćene. Na taj način on se usavršava „u Osmostrukom Plemenitom Putu“.

– M.III. 288 Mahasalayatanik Sutta.

Pet agregata prijanjanja, za koje se kaže da su „složeni“ ili „sastavljeni“ (sankhata), nisu ništa drugo do akumulirano čulno iskustvo, fermentirano neznanjem. Svojtveno egoističkom prijanjanju u obliku „stvaranja pojmov“ (Mannana), čulni „podaci“ bivaju „oplodeni“ ovim dinamičkim fermentom, što dovodi do neznanja.

Stoga je neophodno uočiti čulne podatke onakve kakvi oni jesu, sa nepristrasćem. Buddhin savet Bahiyi jasno pokazuje da ovakav trening ima kako etičku, tako i filozofsku pozadinu. „Onda, Bahiya, ti treba sebe ovako da treniraš: u onome što je viđeno, neka bude viđeno; u onome što je čuto, neka bude čuto; u onome što je dodirnuto, neka bude dodir-

nuto; u onome što je spoznato, neka bude spoznato; na taj način, Bahiya, ti treba sebe tako da treniraš. Kada je, Bahiya, u onome što je viđeno, samo viđeno, u onome što je čuto, samo čuto; u onome što je dodirnuto, samo dodirnuto; u onome što je spoznato, samo spoznato, onda, Bahiya, nećeš biti zaveden od strane svega toga. A ako, Bahiya, ne budeš bio zaveden od strane svega toga, ti se u svemu tome nećeš nalaziti. A ako se, Bahiya, u svemu tome ne nalaziš, onda te neće biti niti „ovde“, niti „tamo“, niti „negde tamo“. A to je, uistinu, kraj Patnje.“ – Vd. 8.

GLAVA VIII

„Takvost“ i „onaj–koji–je–Takav“

Princip koji leži ispod formule Međuzavisnog Nastajanja, predstavlja zakon prirode koji je univerzalno primenljiv, bilo da je u pitanju domen živog ili neživog. On prezentuje dinamički tok svih fenomena, koji nastaju počivajući na uzroku, i koji iščezavaju samo nestankom ovih uzroka.

„Ovo biće, koje će biti,
nastajanjem ovoga, to nastaje.
Ovo ne–biće, koje neće biti,
iščezavanjem ovoga, to će nestati.“

Zakon je toliko integralan da bi bilo koje dve karike bile u stanju da ga ilustruju. Na taj način se može uočiti da Buddha ponekad povlači distinkciju između „Međuzavisnog Nastajanja“ (Paticca–samuppada) kao takvog, i „uslovljeno nastalog fenomena“ (Paticcasamuppanna dhamma), znajući za popularnu tendenciju da se, usled prevelikog insistiranja na detaljima, izgubi uvid u suštinu.

„Monasi, ja ću vas podučavati Međuzavisnom Nastajanju i uslovljeno nastalim stvarima... A šta je to, monasi, Međuzavisno Nastajanje? Zbog rođenja kao uslova, nastaju starenje–i–smrt. Bilo da dolazi do pojavljivanja Tathagata ili ne, postoji kauzalni red svih stvari. Shvatajući da je Tathagata u potpunosti prosvetljen, on podučava, manifestuje, objavljuje, iznosi na videlo, govoreći: „Posmatraj!“

Zbog rođenja kao uzroka, nastaju starenje–i–smrt; zbog postojanja kao uzroka, nastaje rođenje... zbog neznanja kao uzroka nastaju formacije... Na taj način, monasi, ova takvost – nepromenljivost, „ne–drugost“ – zove se Međuzavisno Nastajanje. A šta se, monasi, podrazumeva pod „stvarima koje uslovljeno nastaju“? „Starenje–i–smrt su nestalni, složenim uslovljeno nastali, imaju prirodu prolaženja, nastajanja i išče-

zavanja. Ovo su, monasi, stvari koje uslovljeno nastaju...“ – S.II. 25.

„Takvost“ (Tathata), „nepromenljivost“ (Avitathata), „ne-drugost“ (Ananna thata) i „odnošenje ovoga-prema-onome“ (Idappaccayata, tj. specifična uslovljenost) predstavljaju vrlo značajne termine, koji ukazuju na stepen važnosti koji je Buddha davao zakonu Međuzavisnog Nastajanja. Prva tri termina afirmišu validnost zakona. „Tatha“ je reč koja znači „takvo“ – ali koja se može upotrebiti i za označavanje stanja bestrašća. Kao korelat reči „Tatha“ („na bilo koji način“) „Tathat“ malo govori o sopstvenom značenju, ali upravo iz tog razloga „Tathata“ („takvost“) postaje pogodan epitet za princip Međuzavisnog Nastajanja. U pitanju je koncept istine, slobodan od svih sektaških predrasuda i pretenzija, bez obzira da li će se Tathagate pojavljivati da ga objave ili ne, tako da s pravom nosi naziv „Takvost“.

„Odnosenje ovoga-prema-onome“ (Idappaccayata) koje implicira specifičnu uslovljenost, predstavlja termin koji iznosi zavisni i relativni karakter fenomena, kroz koji zakon dolazi do izražaja. On objašnjava značenje „parnog“ načina formulisanja, pokazujući da u svakom paru drugi član sledi nakon prvog. Fenomeni imaju tendenciju da se manifestuju kao protok – uslovljeni nizovi koji slede jedan za drugim. U pitanju je dinamički aspekt zakona, koji nalazi vlastiti figurativni izraz u sledećem poređenju:

„Okean, monasi, kada nabuja, čini velike reke takode nabujalim: velike reke kada nabujaju, čine svoje pritoke takode nabujalim; pritoke kada nabujaju, čine planinska jezera nabujalim: planinska jezera kada nabujaju, čine potoke nabujalim.

Isto tako, monasi, nabujalo neznanje čini formacije nabujalim, nabujale formacije čine svest nabujalom... nabujalo radanje čini starenje–i–umiranje nabujalim.

Okean, monasi, kada opada njegova količina vode, čini da opadaju i velike reke: velike reke kada opadaju, čine da opadaju i njihove pritoke; pritoke kada opadaju, čine da opadaju i planinska jezera; planinska jezera kada opadaju, opadaju i potoci.

Isto tako, monasi, opadanje neznanja čini da opadaju i formacije, opadanje formacija čini da opada i svest... opadanje radanja čini da opadaju starenje–i–smrt.“ – S.II.118.

Na taj način zakon potvrđuje obe vrste „protoka“ – onog vodenog, i protoka psiholoških stanja. Procesi „bujanja“ i „opadanja“ ne važe samo u slučaju vode, već su svojstveni i samsaričkoj individui. Prepoznavanje ovog procesa „onakvog–kakav–jeste“ predstavlja značajan napredak u animističkoj misli koja je, još od praistorijskih vremena, težila da objasni fenomene u okviru neke suštine, sopstva ili duše. Značajna je činjenica da se celokupni proces može poništiti putem posvećivanja mu određene svesnosti. Negativistički rečeno, spiritualni napor da se stavi tačka na vaskoliku patnju predstavlja proces „ugušenja“ uslova za njihovo „pothranjenje“ (Ahara), kao što je pokazano u kasnijoj polovini formule Međuzavisnog Nastajanja. Međutim, postoji dovoljno primera u Palijskom Kanonu koji ukazuju na još jedan aspekt ovog „represivnog“ procesa, a to je kreiranje pozitivnih mentalnih stanja.

„Kao što, monasi, kada kiša padne na brežuljak, te voda, zavisno od veličine taloga, ispunjava jarke, uvale i žlebove, koji, bivajući napunjeni vodom, ispunjavaju planinske potoke; oni, pak, bivajući napunjeni vodom, ispunjavaju jezera; ona, pak, bivajući napunjena vodom, ispunjavaju male reke; one, pak, bivajući napunjene vodom, ispunjavaju velike reke; one, pak, ispunjene vodom, napajaju mora i okean – isto tako, monasi, postoji uzročna povezanost formacija sa neznanjem, svesti sa neznanjem, imena–i–oblika sa svesću, šest sfera čula sa imenom–i–oblikom, kontakta sa šest sfera čula, osećanja sa kontaktom, žudnje sa osećanjem, prijanjanja sa žudnjom, postojanja sa prijanjanjem, rođenja sa postojanjem, patnje sa rođenjem, vere sa patnjom, radosti sa verom, ushićenja sa radošću, smirenosti sa ushićenjem, sreće sa smirenošću, koncentracije sa srećom, znanja–i–vizije–stvari–onakvih–kakve–one–jesu sa koncentracijom, nadilaženja sa znanjem–i–vizijom–stvari–onakvih–kakve–one–jesu, bestrašća sa nadilaženjem, oslobođenja bestrašćem, oslobođenja sa bestrašćem, znanja o utrnuću (izliva) sa oslobođenjem.“ – S. II. 32.

Upanisa Sutta.

U gornjoj Sutta–u nalazimo, umesto „bujanja–i–opadanja“, „napredovanje“ ka savršenstvu, i to je aspekt Dhamme koji nalazi vlastiti izraz u epitetu „Opanayiko“. Poznato poredenje sa kočijama, koje se nalazi u Rathavinata Sutti (M. I. 147) opisuje ovo napredovanje na figurativan način. Manje figurativan, ali jednako efektivan opis se može naći u sledećim Buddhinim rečima: „Tako, monasi, jedan fenomen prelazi u drugi fenomen, međusobno se dopunjujući u procesu prelazanja iz stanja „ne–transcendentalnosti“ u stanje „transcendentalnosti“ – A. V 3.¹

Postoje neki dalekosežni zaključci koji proističu iz shvaćanja Međuzavisnog Nastajanja kao „Takvosti“ i specifične uslovljenosti. Kao što je ranije rečeno, ovaj zakon ima blagotvorni efekat na one koji su zapleteni u svetovnim, spekulativnim teorijama. Razumevanje spoljašnjeg i unutrašnjeg „protoka“ donosi stav prosvetljene ravnodušnosti i tretiranje fenomena kao nestalnih (Anicca) i bez suštine (Sunna) – tj. bez ikakvog sopstva. Ono što je ranije zamišljano kao stalno i postojano, sada se pojavljuje kao nestalno i trenutačno, zbog uvida u nastajanje i iščezavanje svih fenomena. Međutim, najzaprepašćujućiji uvid dolazi u obliku uverenja da je kreiranje pojmova ili egotistička imaginacija (Mannana) ta koja

¹ Videti takođe Manaccattarisaka Suttu (M. III 76): „U onoga koji poseduje Ispravan Pogled, javlja se Ispravna Namera; U onoga koji poseduje Ispravnu Nameru, javlja se Ispravan Govor; u onoga koji poseduje Ispravan Govor, javlja se Ispravna Akcija; u onoga koji poseduje Ispravnu Akciju, javlja se Ispravno Življenje; u onoga koji poseduje Ispravno Življenje, javlja se Ispravan Napor; u onoga koji poseduje Ispravnu Napor, javlja se Ispravna Pažnja; u onome koji poseduje Ispravnu Pažnju, javlja se Ispravna Koncentracija; u onome koji poseduje Ispravnu Koncentraciju, javlja se Ispravno Znanje; u onome koji poseduje Ispravno Znanje, javlja se Ispravno Oslobođenje...“

predstavlja uzrok svih ovih fenomena ili „stvari“ (Dhamma). Pojmiti „nešto“, znači pojmiti neku „stvar“, ali taj je objekat, u stvari, „mrtvoroden“, zato što ne postoji mogućnost da opstane u svetu gde odvajanje (Manabhavo), odsustvo osnove (Vinabhavo) u „drugost“ (Annathabhavo: tj. transformacija) predstavljaju neumoljiv zakon. Sopstvo, koje pokušava da se „ušanči“ u onome što je predmet raspadanja i dezintegriranja (Palokadhammam), doista je podložno ovom zakonu trenutačnosti. U svetlu ove tragedije, žudnja i prijanjanje „stvaraju“ neki drugi „objekat“ – koji takođe potpada pod isti prirodni zakon. „Svet, nošen žudnjom za postojanjem, postaje nešto–drugo; predmet postojanja nalazi uživanje u postojanju. Ono u čemu on uživa, predstavlja izvor straha, i stoga vodi u patnju.“¹

Proces postojanja je na taj način prikazan kao svojevrsan kontinuirani protok unutar uma samsaričke individue², koji se identifikuje sa čulnim nadražajem pod uticajem tendencija žudnje, pojmovnog mišljenja i gledišta. Ova je identifikacija implicirana terminom „Tammayata“ (bukvalno: „od–toga“), a onaj koji u njoj nalazi utočište naziva se „Tammayo“ – onaj koji je „od–toga–sačinjen“. S obzirom da iz kontinuiranog procesa „postojanja“ neminovno proizilaze rođenje, starenje–i–smrt, tuga, žalost, bol, očajanje i jadikovka u svakom specifičnom slučaju kratko–živuće identifikacije, uvid u Zakon Međuzavisnog Nastajanja bi obezbedio ključ za razumevanje kako lestvice samsaričkog iskustva, tako i ciklusa samsaričkog života putem otkrivanja njegovog epiciklusa u celokupnoj strukturi životnog iskustva. Onaj koji stekne takav uvid dolazi i do ispravnog uverenja da je žudnja krivac za dramu samsaričkog života, donoseći ponovno–postojanje

¹ Annathabhavi bhavasatto lord–bhava pareto bhavame vabhinandati, yadabhinandati tam ghayam – yassa bhayati tam dukkham Sn.v. 757 Ud. 31.

² „Kao što, o monasi, neki majmun, jureći kroz gustu šumu, neprekidno skače s jedne grane na drugu, isto tako, ono što mi nazivamo misao, um, svest, to nastaje kao jedna stvar, a iščezava kao druga, danima i noćima. Ovde, monasi, poučeni plemeniti učenik, putem radikalnog razmišljanja (Sadhukam yoniso manasikaroti), ovako sagledava zakon Međuzavisnog Nastajanja: ovo biće, koje će biti, nastajanjem ovoga, to nastaje; ovo ne–biće, koje neće biti, iščezavanjem ovoga, ono će nestati. To znači da, počivajući na neznanju, nastaju formacije; počivajući na formacijama, nastaje svest; počivajući na svesti, nastaju ime–i–oblik... Takvo je nastajanje celokupne mase Patnje.“ – S. II 95 „Assutava to“

(Ronobhavika) putem uživanja „ovde–sada–tamo–sada“ (Tatratatra–Bhinandini).

Problemi egzistencije – života i smrti – koji su ranije pokušavani da se reše u širem kontekstu samsaričkih života, sada nalaze vlastito rešenje u vanvremenom epiciklusu (Akali) Samsare, koji se „okreće“ unutar uma. Na taj način svi problemi naginju ka sve–važeojoj potrebi napuštanja ove žudnje, koja je uzrok ponovnom postojanju. Putem prepoznavanja žudnje iz prošlih života, zakon Međuzavisnog Nastajanja stavlja naglasak na tehniku kojom se ova tendencija, duboko ukorenjena u našim samsaričkim običajima, može isterati iz svojih rupa i na taj način iskoreniti¹. Neznanje mora biti zamenjeno znanjem. Drugim rečima, tendencija da se prijanja uz uslovljeno nastale fenomene putem imaginacije „objekata“ u njima, mora se naći putem treniranja uma da uvek održi određen nivo reminiscencije na zakon Međuzavisnog Nastajanja. Treba se setiti da je svaka od dvanaest karika formule opisana kao „nestalna, složena, uslovljeno nastala, iz prirode prolaženja, nestajanja i iščezavanja“. Via media treninga se sastoji u uvidu u prirodu stvari, što predstavlja redak tip „psihoterapije“, što je Buddhina zasluga. To je put sagledavanja iščezavanja fenomena. Na taj način, uvid u Plemenito Pravilo (Ariyo Nayo) Međuzavisnog Nastajanja implicira znanje „uzroka“ (Hetu) kao i: „stvari uzročno nastalih (Hetupabhava dhamma Netusamuppanna Dhamma)²“.

1 Skrećemo vam pažnju da se Druga Plemenita Istina ponekad definiše jednostavno kao „žudnja“, a ponekad kao zakon Međuzavisnog Nastajanja (videti S. II 10, I. I. 177). Ova formula objašnjava žudnju prošlih života, Ye dhamma hetup hetupabhava tesam hetum tathagato aha tesanca yo nirodho – evamvadi Mahasamaano“ Vin. I.40. „O uzroku stvari koje nastaju govoraše Tathagata i o njegovom iščezavanju, takođe, podučavaše Veliki Asketa.“ Ovi stihovi, koje je Poštovani Assaji izrekao lutajućem asketi Sariputti (kasnije. Glavnom Učeniku - „onome–koji–je–najdublje–pronikao–mudrost“), prezentuje srž Buddhinog učenja.

Uvid u princip – „Ovo biće koje će biti, nastajanjem ovoga, ono nastaje; iščezavanjem ovoga, ono nestaje“, ne zaustavlja se na ovoj tački, već ide dalje, sve do uništavanja uslova (Rassaya) koji formiraju osnovu formule, u direktnom ili prenesenom obliku¹.

Istina o „trenutačnosti“ je na taj način testirana u kotlu sopstvenog iskustva – što predstavlja panoramski pregled sveta nastajanja i iščezavanja na vratima šest čulnih sfera². Stoga se Buddhin prikaz Međuzavisnog Nastajanja u Udani (1-3) u direktnom smeru (Anulomam), povratnom smeru (Patilomam) i u povratnom, i u direktnom smeru, treba na ovaj način razumeti. Ovaj prodorni uvid u pojavljivanje i iščezavanje fenomena otklanja sve sumnje svojstvene spekulativnim problemima apsolutne egzistencije i neegzistencije, jedinstva i pluraliteta, itd., što um dovodi u stanje „sredine“ – mada, na paradoksalan način, on obitava u „ničemu“. „Pristustvo stvari“ je takođe odstranjeno, i to u tolikoj meri da žudnja više ne nalazi „ni–šta“ za čim bi žudela. Umesto identifikacije (Tammayata) podstaknute žudnjom, dolazi do kontemplacije Pravila Takvosti (Tathata). Zajedno sa oslobodeњem uma, stav prema celom svetu postaje stav „takvosti“ – ili „izdvojenosti“ (Atammayata) – tako da takva osoba zaslužuje da bude nazvana „Takvim“ (Tadi, Tadiso). „Onaj ko je istrajan, koji je uništio radanje putem nadilaženja Mare – takav mudrac, Tadiso, Znalac Sveta je nepristrastan (Atammayo) spram svih fenomena“³.

Stav „Takvog“ odražava ekstordinarnu mešavinu kvaliteta, od čvrstoće i postojanosti, do čvrstoće i postojanosti, do prilagodljivosti i elastičnosti. Svetovnjaku ovo izgleda paradoksalno, s obzirom da on uvek povezuje koncept postojanosti sa nekim gledištem. Ne zauzeti neko gledište – znači

1 „Yada have patubhavanti i dhamma atapino jhayato brahmanassa athassa kankha vapayanti sabba yato khayam paccayanam avedi“ –Vd.2. „Savršeni, svetac, budući da je tokom istrajne meditacije jasno uočio fenomene, otklanja sve sumnje putem razumevanja destrukcije uslova.“

2 „U šest čula svet nastaje, u šest čula on se zbraja, na šest čula on počiva, u šest čula njegova se tuga stvara.“ – S. I. 41 „Loka“

3 „Pasayaha maram abhibhuyya antakam yo ca phusi jatikkhayam padhana so tadiso lokavidu sumedho Sabbesu dhammes atammayo muni.“ A. I. 150.

kolebati se, i otuda on teško može da zamisli postojanost van afirmisanja nekog stava. Buddha je, međutim, otkrio da je istina-upravo suprotna.

I. „Za onog koji je obuzet žudnjom, postoji kolebanje; za nepristrasnog, kolebanje ne postoji; budući da nema kolebanja, postoji smirenost; budući da nema smirenost, nema prijanjanja; budući da nema prijanjanja, nema ni dolaženja–i–odlaženja; budući da nema dolaženja–i–odlaženja, nema ni „ovde“ niti „tamo“ i bilo koje pozicije „između“. Ovo doista predstavlja kraj Patnje“–Ud.81; M.III 266; S.IV 59.

II. „Onaj koji je nepristrasan – taj se ne koleba, ali onaj, koji je obuzet žudnjom, ne transcendirira Samsaru, koja ima prirodu „ovo–sti“ i „drugo–sti“ (Ittābhavannathābhavam). Uočivši opasnost u „potporama“ (Nissayesu), neka monah obitava u svesnosti – ni na čemu ne počivajući, ni za čim ne žudeći.“ – SN. VV. 752–3 Dvayattanupassana Sutta.

Kao što ranije navedeno poredenje sa rečnim tokom (videti glavu VI) jasno pokazuje, svetovnjak poseduje tendenciju „kačenja“ uz „stvari“ u obliku fenomena onog momenta kada mu se „sopstvo“ nade bačeno niz brzo–ploveću struju prirode. Zajedno sa žudnjom, pojmovima i gledištima, on pokušava da prione uz tekuće fenomene, i da na njima nađe „oslonac“. Svaki pokušaj da se „sopstvo“ spase iz „protoka“, neminovno je praćen određenim serijama psiholoških reakcija. Od prvog trenutka njegovog identifikovanja sa izabranom „stvari“, dolazi do kolebanja u pogledu mogućeg neuspeha. Prijanjanje je ta sila koja stremlji ka nepoznatoj budućnosti, podstaknuta žudnjom ili „žedi“ – koja predstavlja „vodič–u–postojanje“ (Phavanetti). Koncepti dolaženja – i odlaženja su odnosni gledištu koje je već zauzeto tokom procesa identifikacije. Na taj način je ustanovljena veza između sadašnjeg identiteta i mogućeg budućeg stanja, čega je logička posledica – „smrt–i–rođenje“, zajedno sa svojom karakteristikom finalnosti, kao i relativno razlikovanje „ovde“ i

„tamo“ i „između“. Ceo proces, bilo da se razume u kontekstu epiciklusa Samsare, tokom svakog trenutka životnog iskustva, ili u kontekstu šireg ciklusa Samsare¹, koji se okreće u vremenu i prostoru, predstavlja stalnu alternaciju između „ovo–sti“ i „drugosti“. (Ittābhavannathābhavam)

Na taj način, onaj koji je „Takav“, uočivši opasnost u „potporama“, koje imaju tendenciju slabljenja, ne žudi niti prijanja ni za čim. Odbacivši sva gledišta (vidi Kalakarama Suttu), otkriva osnovu za vlastitu postojanost koja ga nikada neće izneveriti. On obitava u stanju Neuzdržanog Oslobođenja Uma (Akuppacetovimutti), s obzirom da je oslobođen od žudnje (Anurodha) i odvratnosti (Vinodha), kao i od ostalih svetovnih dualnosti „dobitka i gubitka, pohvale i pogrde, sreće i nesreće“ (videti A. IV 157). „U slučaju monaha koji je oslobođen u umu, prijatelji, mada mnogi oblici, prepoznatljivi od strane oka, mogu nadražiti oko, oni nikada neće uznemiriti njegov um, koji smireno posmatra njihovo iščezavanje. Mada mnogi zvukovi...ukusi...mirisi...taktilni dodiri...ideje, oni nikada neće uznemiriti njegov um, koji smireno posmatra njihovo iščezavanje...“ (A. IV 404). Buddhina izjava u Kalakarama Suttu. „Na taj način, monasi, Tatthagata, budući takav spram svih fenomena gledanja, slušanja, pitanja i prepoznavanja, je „Takav“, predstavlja aluziju na ovo „nezagađeno“ stanje oslobođenog.

Uprkos činjenici da se postojanost, u izvesnom smislu, uglavnom povezuje sa krutošću, za „Takvog“ se može reći da

1 U Channovada Suttu (M.III 266, S.IV 59) nalazimo praktičnu primenu ovog principa na problem života i smrti. Reč je o Poštovanom Channi koji je ležao bolestan, očajnički razmišljajući o samoubistvu. U takvom raspoloženju ga je i našao Poštovani Mahacunda, koji mu je savetovao da razmišlja o ovom partikularnom aspektu Buddhinog učenja o bestrašću. Sudeći po onome što je Poštovani Channa kasnije izjavio Poštovanom Sariputti, njegov tempo napredovanja u razvijanju bestrašća je dostigao visok nivo. Mada je, uprkos molbama svoje sabraće, kasnije izvršio samoubistvo, iz teksta vidimo da ga je Buddha ipak oslobodio krivice, s obzirom da je umro kao arahat. Ova epizoda se, naizgled, suprotstavlja „zdravom razumu“, te izgleda da ista dodiruje vrlo delikatne tačke učenja. Ipak, ukoliko se uvažavaju duboke filozofske implikacije ove kratke formule, epizoda će manje izgledati čudna, s obzirom da je Poštovani Channa nadišao Smrt, mada joj je ipak podlegao.

posедује adaptibilnost, kao što i sam njegov epitet nalaže. Da se vratimo opet na poređenje sa rekom: „Takav“ je „umakao“ brzo–plovećoj struji putem „napuštanja“ kako „jastva“ tako i objekata koji „podupiru“ „jastvo“. Ovo može zvučati kao paradoks, ali sve što je on uradio, sastoji se u prilagođavanju realnosti putem iskorenjivanja iluzije o „jastvu“. Kao što smo videli, izopačena shvatanja su ga primorala da se „prilepi“ uz krhku i nežnu travu na rečnoj obali, u pokušaju da spase svoje „sopstvo“. Ideja o egzistenciji ili „postojanju“ je bila rezultat ovog prijanjanja (Upadana paccaya bhavo), tako da su se sve druge ideje o rađanju, starenju i umiranju odnosile upravo na nju. Putem uvida u istine nestalnosti, patnje i ne–sopstva, „Takav“ se prilagodio svetovnim kategorijama koje nisu ništa drugo do manifestacije gore navedenih ideja. Ove ga kategorije, međutim, ne „dotiču“ niti vezuju, budući da je već odstranio žudnju – „Vodiča–u–postojanje“ („Ucchinnabhavannettika“ V. I 46. Brahmajala S.)

GLAVA IX

Suština koncepata

Koncepti imaju važnu ulogu u „mađioničarskom programu“ svesti. Njihov uticaj je u tolikoj meri jak, da čak i filosof koji traži istinu teško može raskrstiti sa njim, bez obzira što je možda doživeo uvid u njihovu ništost. Tokom svih aktivnosti mentalnog života, koncepti služe kao „novac u opticaju“. Tragalac za istinom može posumnjati u njihovo poreklo, ali ipak mora prepoznati njihov utilitarni značaj.

Kao što smo videli, Buddha je otkrio Srednji Put po pitanju problema koncepata onog momenta kada je napravio distinkciju između zakona Međuzavisnog Nastajanja i uslovljeno nastalih fenomena. Koncepti, kao uslovljeno nastali fenomeni, predstavljaju ilustracije zakona i stoga se prepoznaje njihov utilitarni značaj. Ipak, Buddha naglašava da je uvid u zakon od suštinskog značaja, a da će koncepti sami po sebi nestati kao posledica Bljeska Mudrosti (Pannapabha) – nakon što su poslužili svojoj svrsi.

Prepoznavanje višeg cilja predstavlja alhemiju koja transmutira koncept u preteču oslobođenja. U pitanju je značajan pomak od ekstremnih stavova dogmatizma, cinizma i agnosticizma, koji objašnjava zbog čega termin „Dhamma“ („stvar“, „fenomen“, „tvorevina uma“, „koncept“, „učenje“, itd., itd...) zauzima takvo istaknuto mesto u budističkoj doktrini. Bez prijanjanja uz koncepte ili pokušavanja da se iz njih „iskopra“, Buddha duboko prodire u njihov karakter, otkrivajući u njima one elemente koji se mogu efikasno upotrebiti u toku traženja istine i slobode. Jednom prilikom je podučio monahe kako treba da odgovore na pitanja postavljena od strane asketa drugih sekta, koja se odnose na nastanak i svrhu svih „stvari“.

„Kada vam, monasi, postave takvo pitanje, onda tim asketama treba ovako odgovoriti: ukorenjene u želji, prijatelj, sve su stvari; rođene od strane svesnosti su sve stvari; nastale od kontakta su sve stvari; povezane sa osećanjima su sve stvari; vodene od strane koncentracije su sve stvari; kontrolisane od strane pažnje su sve stvari; nadvladane mudrošću su sve stvari; sadržavajući oslobođenje, takve su sve stvari; rastopljene u Besmrtnom su sve stvari; dokrajčene Nibbanom su sve stvari; tako, monasi, treba da odgovorite na ovakva pitanja od strane asketa drugih sekti“. - A.V. 106.

Kao što se vidi, Buddha upotrebljava termin „Dhamma“ kako bi označio „stvari“. Međutim, na činjenicu da se termin odnosi na misli i koncepte jasno ukazuje i sledeći katehizam, upotrebljen od strane Poštovanog Sariputte, kako bi ovaj proverio upućenost Poštovanog Samiddhi-ja u značenje gore navedenog Buddhinog govora.

„Koji je to objekt, Samiddhi, na kojem misli i koncepti (samkappavitakka) počivaju, nastajući u čoveku?“ „Počivajućí na imenu-i-obliku, poštovani gospodine, misli i koncepti nastaju u čoveku.“

„Ali, u čemu oni, Samiddhi, preuzimaju raznolikost?“

„U elementima¹, poštovani gospodine.“

„Ali odakle, Samiddhi, oni nastaju?“

„Oni nastaju iz kontakta, poštovani gospodine.“

„Ali ka čemu, Samiddhi, oni konvergiraju?“

„Oni konvergiraju ka osećanjima, poštovani gospodine.“

„Ali, šta je, Samiddhi, ono što ih vodi?“

„Oni su vođeni od strane koncentracije, poštovani gospodine.“

„Ali, šta je, Samiddhi, ono što ih kontroliše?“

„Pažnja je ta, poštovani gospodine, koja ih kontroliše.“

„Ali, Samiddhi, u čemu se sastoji njihovo nadilaženje?“

1 Osamnaest elemenata: "elementi oka, oblika i svesti oka; elementi uha, zvuka i svesti uha; elementi nosa, mirisa i svesti nosa; elementi jezika, ukusa i svesti jezika; elementi tela, dodira i svesti tela; elementi uma, ideja, svesti uma" - videti S.II 101.

„Oni se, poštovani gospodine, nadilaze mudrošću.“
„Ali, Samiddhi, šta je ono što sačinjava njihovu suštinu?“

„Njihova suština je oslobođenje, poštovani gospodine.“

„Ali u čemu se, Samiddhi, oni rastapaju?“

„Oni se rastapaju u Besmrtnom, poštovani gospodine.“

- A.IV 385.

Zahvaljujući Buddhinim objašnjenjima u pogledu nastanka „stvari“, njihov se fenomenalni karakter lako da uočiti. Uvodni stihovi Dhammapade kažu: „Um prethodi svim stvarima, um je njihov vodič, one su stverene od strane uma.¹“ Svetovnjak, zbog svog objektivističkog pogleda na svet, teško da može da prihvati Buddhinu izjavu da su sve stvari ukorenjene u želji ili interesu (chanda) „rođene“ od strane svesnosti (manasikara) i nastale putem kontakta (phassa). Projektujući svoje želje, svetovnjak se u tolikoj meri otudio, da je sklon da veruje da „reč“ i „značenje“ predstavljaju večno, prirodno jedinstvo, baš kao i Kalidasin Božanski Par². Međutim, radikalno razmišljanje (yoniso manasikara) bi otkrilo da „značenje“ nije daleko od psiholoških tendencija želja, interesa, potreba, ciljeva i namera. U pitanju je masa interesa, „nadahnuta“ merilom taštine jednog homo sapiens-a, koja daje konceptu oznaku autoriteta, prethodno „ubrizgavajući“ u njega partikularnu grupu značenja iskovanih na nakovnju logike (Takkaparjyahata). Onog momenta kada dođe do stvaranja jednog takvog „finalnog proizvoda“, dolazi i do zaboravljanja na njegov složeni i „sintetički“ karakter; stoga je zadatak radikalnog razmišljanja da pruži uvid u ovu realnost. U kalupu koncepta, „interes“ izoluje „stvar“, lupa svesnosti je uveličava, dok je „kontakt“ definiše i ograničava.

1 „Mano Pubbangama dhamma - manosettha manomaja“

2 Ukazujem poštovanje roditeljima sveta, Parvati-u i Paramesvara-u, koji su spojeni baš kao i reč i značenje (Vagarthaviva samprkaav), što dovodi do harmonije između reči i značenja“ - Raghuvamsa, 1. „Ova teorija o značenju predstavlja napredak u odnosu na ovo popularno gledište, mada ne zalazi dovoljno u „psihološki kontekst.“ Moderni pragmatisti su takode odigrali važnu ulogu u razbijanju drevnih mitova o odnosu između reči i značenja.

Zavisno od stepena do kojeg koncepti bivaju „značajni“, može se reći da oni konvergiraju ka osećanjima. Elementi koncentracije i moć pažnje koja ih kontroliše predstavljaju „otkupljujuće“ karakteristike koncepata, sa gledišta oslobođenja. Stvarnu intersekciju, međutim, vrši upravo „mudrost“. Naime, koncepti se nadilaze tek onda kada mudrost sagleda dizanje-i-spuštanje (Udayatthagamini Panna) ovog „novca u opticaju“. Koncepti se na taj način „troše“, „žanjući“ oslobođenje kao svoju suštinu, da bi na kraju bili rastopljeni u Besmrtnom - dostižući vrhunac u Nibbani.

Tokom prilagođavanja koncepata višoj svrsi razvijanja mudrosti, tokom koje, paradoksalno, dolazi do nadilaženja samih koncepata, Buddha usvaja svojevrstan *via media*. Koncepti, koji sačinjavaju samsarički „nered“, sada se upotrebljavaju za razvijanje spiritualnih moći - ali uvek uz određenu dozu opreznosti. Ova činjenica je dobro ilustrovana u Sati-patthana Sutti, gde je svakoj subsekciji, koja uključuje određeni partikularni tip kontemplacije, pridružen po paragraf, u tematskom obliku, koji neutrališe svako pogrešno tumačenje, nastalo zbog eventualnog isuviše bukvalnog tumačenja teksta. Na primer, subsekcija kontemplacije Četiri položaja tela je ovako opisana:

„I još više, monasi, neki monah dok hoda, on zna: „Ja hodam“, dok stoji uspravno, on zna: „Ja stojim uspravno“, dok sedi, on zna: „Ja sedim“, dok leži, on zna: „Ja ležim“, ili on zna sve druge položaje tela.

Tako on obitava, strogo se pridržavajući posmatranja tela na telu iznutra ili spolja ili u isti mah iznutra i spolja. On obitava posmatrajući faktore postanka u telu ili on obitava posmatrajući u isti mah faktore postanka i postajanja (propadanja) u telu. Ili, svest da „postoji neko telo“ je učvršćena u njemu do neophodnog stepena saznanja i pažnje. Nezavistan, on obitava ne vezujući se ničim u svetu. Tako obitava monah strogo se pridržavajući kontemplacije tela na telu“.

Dogmatama i cinicima, koji bi, zbog suviše doslovnog interpretiranja reči „Ja hodam“, „Ja stojim“, „Ja ležim“, „Ja sedim“, zapali u neminovnu pogrešku, savetujemo da obrate

pažnju na njihove praktične implikacije. S obzirom da se u njima neprestano pominje nekakvo „Ja“ koje „leži, sedi, hoda i stoji“, ta činjenica može navesti potencijalnog cinika da izjavi kako je to u suprotnosti sa učenjem o Anatta („ne-sopstvo“). Međutim, ovde je reč o pažnji na telo, a nikako ne o opsesivnosti vlastitim telom. Kao prvo, primena ove kontemplacije kako na sebi, tako i na drugima, predstavlja način proširenja principa uključenog u vežbanje, sa posledicom - otklanjanje iz uma bilo kakve tendencije ka osećanju ega. Drugo, kontemplacija prirode nastajanja i iščezavanja tela stremi ka odbacivanju bilo kakvog pojma supstancijalnosti, i, štaviše, priprema um za finalni uvid u koncept tela putem mudrosti.

Na kraju, primedba da se svesnost da „postoji telo“ treba shvatiti kao proces izoštravanja spiritualnih moći pažnje i mudrosti predstavlja upozorenje onima koji „tražeći drva, odbacuju cepanice“. Stoga je monah, koji održava istinski duh vežbanja, onaj koji „obitava nezavistan, ne vezujući se ničim u svetu.“

Konstantna svesnost o uslovljeno nastaloj prirodi tela deluje kao katalizator, bez obzira gde se koncepti koristili da „potpomognu“ dostizanje viših ciljeva. Činjenica da u ovom svetu postoji samo „prepoznavanje“ (sankhata) se nikada ne gubi iz vida, tako da je složena priroda koncepata često demonstrirana. „Kao što se, prijatelji, prostor ograničen debelima, puzavicama, travom i glinom prepoznaje kao „kuća“, isto tako se prostor ograničen kostima i tetivama, mesom i kožom, prepoznaje kao „oblik“ (tj. „telo“).“ – M.I 190.

Mahahatthaipodapama Sutta.

Nesamo u slučaju kontemplacije tela (Kayanupassana), već i u slučaju druge tri kontemplacije - tj. kontemplacije osećanja (Vedanupassana), uma (Cittanupassana) i mentalnih objekata (Dhammanupassana) - neophodno je uočiti praktične implikacije. Budući da je u slučaju ove tri kontemplacije rečeno da se opseg svesnosti („postoji osećanje“, „postoji um“, „postoje mentalni objekti“) širi samo do pobuđivanja određenih saznanja i reminiscencija, postaje evidentno da

je Buddha naklonjen tretiranju ovih kategorija kao svojevrsnog apsoluta. Prema Buddhinom fenomenalističkom pristupu, ne samo različiti tipovi osećanja i mentalnih stanja, već i celokupni opseg doktrinalnih kategorija sumiranih u okviru zadnje sekcije tj. „kontemplacije mentalnih objekata) ne sadrže ništa za čim bi vredelo prijanjati“¹. Sve su one obuhvaćene terminom „dhamma“, te je stoga neophodno prepoznati njihovu uslovljenu prirodu - prirodu nastajanja- i iščezavanja.

„Prijatelji, tamo gde postoje oko, oblik i svest oka, moguće je da dođe do naznačavanja kontakta (Phassapannatti). Tamo gde postoji naznačavanje kontakta, moguće je da dođe do naznačavanja osećanja; tamo gde postoji naznačavanje osećanja, moguće je da dođe do naznačavanja percepcije. Tamo gde postoji naznačavanje percepcije, moguće je da dođe do naznačavanja misli (Vittakapannatti). Tamo gde postoji naznačavanje misli moguće je da dođe do „prijanjanja zbog prepoznavanja koje je posledica plodnosne percepcije“ (Papancasannasankhasamudacarana Pannatti). Tamo gde postoji uho... zvuk... svest uha ... gde postoji jezik... ukus ... svest jezika... telo... dodiri... svest tela ... gde postoji um ... mentalni objekti ... svest uma naznačavanja „prijanjanja zbog prepoznavanja koje je posledica plodnosne percepcije.“

Tamo, prijatelji, gde nema oka, niti oblika, niti svesti oka, ne postoji mogućnost za naznačavanje kontakta. Tamo gde nema naznačavanja kontakta, nema ni mogućnosti za naznačavanje osećanja. Tamo gde nema naznačavanja osećanja, ne postoji mogućnost za naznačavanje percepcije. Tamo gde nema naznačavanja percepcije, nema ni naznačavanja misli. Tamo gde nema naznačavanja misli, nema ni naznačavanja prijanjanja zbog prepoznavanja koje je posledica plodnosne percepcije. Tamo gde nema uha ... zvuka ... svesti uha ... tamo gde nema uma, mentalnih objekata i svesti uma ... nemoguće je da dođe do naznačavanja prijanjanja zbog prepoznavanja koje je posledica plodnosne percepcije.“

—M.I 112

Madhupindika Sutta.

¹ „Sabbe dhamma nalam abhinivesaya —M. I 251. Eulatanhasamkhaya Sutta: „Nema ničeg vrednog za čim bi se prijanjalo“.

Može se učiniti čudnim što se u budističkoj psihologiji čak i kontakt, i osećanje – sa kojima smo tako intimni – tretiraju kao „naznačavanja“.

Mi možda „osećamo“ da je u pitanju nametanje „naznačavanja“ zavišću vođenim udubljenjima psihe. Ipak, to nije slučaj: naime, tokom svakog akta apercipije, dolazi do prepoznavanja, vrednovanja, definisanja i naznačavanja kontakta i osećanja na bazi latencija (tj. agregata)¹. Zbog toga se teško može prihvatiti tvrdnja da oni predstavljaju „nešto što je dato“, mada imamo običaj da ih posmatramo sa te strane. U stvari, reč je o „sintetizovanim“ i „sastavljenim“ kategorijama (Sankhata).

Koncepti na kojima „Četiri Osnove Pažnje“ (Cattaro Satipatthana) „počivaju“, ne sadrže u sebi, u bilo kom ontološkom smislu, ništa „esencijalno“. Celokupna struktura nalikuje pletenju mreže, iskorišćene za razvijanje pažnje i mudrosti. Onog momenta kada se mudrost u potpunosti razvije svest nesputano probija okove dotične mreže na svom putu ka slobodi.

„Monasi, ja ću vas podučavati nastajanju i prestajanju Četiri Osnove Pažnje. Slušajte pažljivo...

Šta je to, monasi, nastajanje tela?

Nastajanjem hrane, nastaje i telo; iščezavanjem hrane, iščezava i telo. Nastajanjem kontakta, nastaje i osećanje; iščezavanjem kontakta, iščezava i osećanje. Nastajanjem imena-i-oblika, nastaje i um; iščezavanjem imena- i-oblika, iščezava i um. Nastajanjem svesnosti, nastaju i mentalni objekti; iščezavanjem svesnosti, iščezavaju i mentalni objekti“. - S.V 184.

Katehizam, naveden na početku ove glave, jasno pokazuje da objekti na kojem počivaju misli i koncepti jeste -

¹ „Yam-kho bhikkhu anuseti, tam anumiyati, yam anumiyati, tena samkham gacchati“... Rupam ce bhikkhave anuseti tam anumiyati, yam anumiyati tena samkham gacchati: vedanam ce... sannam ce... sankhara ce... vinnanam ce...“ - S. III 36. „Skrivene latencije, monasi, određuju nečiju egzistenciju; putem njih dolazi do prepoznavanja...“ „...Oblik, monasi, koji leži skriven, određuje nečiju egzistenciju: putem toga se vrši prepoznavanje. Osećanje... percepcija... formacije... svest...“.

„ime-i-oblik“. Da se podsetimo, „ime-i-oblik“ igraju ulogu partnera spram svesti tokom vrtložnog sadejstva (Glava V). Vredno je napomenuti da se ime-i-oblik često povezuju sa idejom „ulaženja“ ili „lepljenja“, dok za „iluziju“ nalazimo izraz „mreža“.

- I. *„Pogledaj ovaj svet sa svim njegovim bogovima,
i stvaranje iluzije o "sopstvu", tamo gde
samo ništavilo postoji,
ulaženje u ime-i-oblik
stvara pojam: „Ovo je Istina.“*
- Sn. 456. Dvayatanupassana Sutta
- II. *„Onaj ko odbaci sujetu i bes,
te nadide sve druge okove,
takvoga, imenom-i-oblikom neuzdrmana,
bolovi nikada ne dotiču.“*
-Dhp.V. 221 Kodha Vagga (Bes")
- III. *„Nema vatre veće od požude,
nema stege čvršće od mržnje,
nema vreže jače od iluzije,
nema veće bujice od žudnje.“*
- Dhp.V 251 Mala Vagga (Nečistoć")

U Vangisa Sutti Sutta Nipate je rečeno da je Poštovani Nigrodhakappa „pokidao mrežu“ „Maccu“-a (Mara-in epitet) - stvorenu od strane „Obmanjivača“ („Acchida Maccuno Jalam - Tatam Mayavino Dalham“ –Sn.V 357). Komentar identifikuje mrežu sa žudnjom, verovatno je povezujući sa „žudnjom“ u paragrafu V.355. „Presekao je žudnju za ovim imenom-i-oblikom - tako reče Blaženi. Kanghinu¹ struju, kojom je toliko dugo bio obmanjivan.“

1 „Kanha“ („Crni“) - jedan od Mara-nih epiteta

Medutim, više je verovatno da se „Maccu-ina mreža“ odnosi na ime-i-oblik. Iluzija se u prethodno navedenoj strofi Dhammapade poredi sa mrežom¹, štaviše, objekti sa kojima se najviše poredi, kada je u pitanju „žudnja“, jesu reka (Nadi) ili struja (Sota), kao što se vidi iz predašnjih strofa.

Shodno žudnji, svest stupa u vezu sa imenom-i-oblikom-svojim objektom (Arammana). Sva spekulativna gledišta, ma koliko logično izgledala, nisu ništa drugo do kvadratići mreže. Stoga, kada filosof-dogmata prijanja uz vlastitu teoriju koju je kreirao, tvrdeći:

„Ja to znam, to je sigurno tačno“ (vidi Kalakarama Suttu), ono što on, prema Buddhi, u stvari vidi jeste najobičnija mreža imena-i-oblika:

„Neki dođu do čistote putem dogmatskih pogleda, tvrdeći: "Ja to znam, to je sigurno tačno". Čak i da su nešto sagledali, oni od toga nemaju nikakve koristi. Promašivši istinu, proklamuju čistotu, koristeći pogrešna značenja.“

„Onaj koji sagleda ime-i-oblik, u stanju je da spozna njihovu suštinu bilo da je u pitanju potpuno ili nepotpuno sagledavanje; ipak, pravi znalci stoga izbegavaju da govore i čistoti.“ - Sn. Mahaviyva Sutta.

Svi objekti šest čula privlače svest u mrežu imena-i-oblika; na taj način „žudnja“ postaje mamac².

Svetovna svest ima prirodu „lepljenja“ uz ovaj ili onaj objekat što stvara tendenciju zamagljivanja vizije realnosti. Ovi objekti, formirajući mrežu, poseduju simulirajuću prirodu o sebi (tj. „dupli okov“), što uveliko otežava prodiranje kroz celokupnu šemu života svesti. Oni se ne mogu odbaciti, jer postoje onoliko dugo koliko i čula. Požuda, mržnja i iluzija, koje dotični objekti kao znakovi označavaju, ne mogu

1 Skrećemo vam pažnju da se spekulativni pogledi često poredi sa mežom (Ditthijala). Videti D.146. Brahmajala Sutta.

2 Uz žudnju se vezuje epitet „Zamkar“ („Jalini“ – tj. „onaj koji poseduje mrežu“), kao što se vidi u sledećoj strofi iz Dhamma pave (V180): „Yassa jalini visattika - taṇha natthi kuhinci netavetam buddhamanantagolaram - apadam kenapade nanessatha“. „Kojom ti stazom želiš da vodiš Probuđenog koji je nesputan i koji je savladao upornog Zamkara - "Žudnji" Drugi epitet za žudnju koji se odnosi na ovu ideju jeste „Sibbani“ - krojačica. (Sn. V. 1040, A.III 399)

se odstraniti verbalnim ili fizičkim putem, već mudrošću: „Koje su to stvari, monasi, koje se odстранjuju niti govorom niti telom, već putem kontinuiranog sagledavanja mudrošću? To su požuda, mržnja,... iluzija ... bes ... itd.“ (A.V 39) Tek kada se iz svesti izbaci svaka tendencija ka uplitanju u mrežu imena-i-oblika, dostiže se suština koncepta „Oslobodenje“. Onaj koji ostvari takvo stanje sagledavaće kroz mrežu, uočiće ne „stvari“ već prirodu stvari; to sagledavanje nije svesno; nije ni usredsređeno, ali nije ni ne-usredsređeno - to je sagledavanje koje ne poznaje horizont.

GLAVA X

*Ne-manifestujuća svest*¹

„Gde svest nema usmerenosti, ni granica,
ni brana,
tamo ni voda, ni zemlja, ni vatra,
ni vazduh nemaju oslonca.
Tu dugo i kratko, tanko i grubo,
zgodno i nezgodno,
tu ime-i-oblik bez ostatka bivaju skršeni.
S prestankom svesti i oni bivaju skršeni“.

D.I 223 Kevaddha Sutta

Iluzornost koju Buddha pripisuje svesti predstavlja, u stvari, prepoznavanje njenog refleksivnog karaktera. Nalik ogledalu (videti poglavlje VI), ona reflektuje pet agregata, od kojih je peti ona sama (tj. svest). Ovo, doista, predstavlja madioničarski trik: svest, kada reflektuje samu sebe, reflektuje se kao „samo-svest“, tako da je sva svest - samo-svest. Ovde je prisutna čudna dvoličnost - što je istinski paradoks. Prilikom samo-identifikovanja u ogledalu svesti, tokom kojeg se pojavljuje osećanje „Ja jesam“, dolazi do nesvesnog zastupanja dualnosti. Na taj način se stvara pukotina u doživljenom iskustvu, čega je posledica delanje po „meri“ vlastitog ega (Mana). Drugim rečima, u pitanju je zavisnost ili, bolje reći, među-zavisnost (videti Glavu V).

Kao što se prilikom dugotrajnog piljenja u ogledalo postaje svestan ne samo vlastitog oblika, već takode i osećanja, percepcije, intencije, kontakta i pažnje koji tu spadaju,

¹ Neki aspekti ovog predmeta su već obrađeni u mojim ranijim radovima: „Koncept i Realnost u ranoj budističkoj misli“ (Buddhist Publication Society, Kandy, 1971); „Samyva-Nikaya-An Anthology, Part II“; „Ideal-Solitude-An-Ésposition of the Bhaddekaratta Sutta“ (Wheel No. 188).

isto tako dolazi i do svesnosti o istovetnoj grupi objekata, poznatiji pod imenom ime-i-oblik.

Kao i u svakom drugom madioničarskom programu, važnu ulogu igra „oblik“ (Rupa). Ova inercija, svojstvena obliku, stvara osnovu za najelementarnije rasuđivanje, uključeno u život svih organizama, tj. za dihotomiju egzistencije i ne-egzistencije. „Uočivši destrukciju i egzistenciju u materijalnim objektima, osoba stvara odluke u svetu.“ („Rupesudisva vithavam bhavanca - vinicchayam kurute jantu loke“ - Sn. V 867 Kalahavivada Sutta.) Materijalni objekti izgledaju kao da traju određeno vreme pre nego što bivaju uništeni, tako da u njima zakon trenutačnosti nalazi vlastitu kamuflažu. Moguće je da je upravo pogrešan pojam (Vipallasa) stalnosti „krivac“ za radikalno nepoznavanje prave prirode materijalnih objekata budući da se previda uvek prisutni proces menjanja, što, pak, dovodi do prihvatanja dva ekstremna gledišta apsolutne egzistencije i apsolutne ne-egzistencije.

Međutim, ovo je samo jedna „nit“ u celokupnoj zbrci samsaričkog života, koja formira „dupli okov“. Postoji i druga; to je pojam čulne reakcije ili otpora (Patigha) koji reprezentuje polarnu suprotnost inerciji povezanoj sa percepcijom - oblika (Rupasanna). On se manifestuje kao osećanje, percepcija, intencija, kontakt i pažnja, što predstavlja elemente „imena“ u „imenu-i-obliku“. Trenutak čulnog kontakta nastaje interakcijom „imena“ i „oblika“. „Počivajući na "imenu" i "obliku" nastaju kontakti“ („Namanca rupanca paticca phassa“ - IB. 872). Otuda se izvlači zaključak: kad „oblik“ prestane da postoji, isčezavaju i kontakti („Rupeviphute na phusanti phassa“ - IB). Problem se, dakle, svodi na sledeće pitanje: „Kako izgleda onaj kod kojeg je oblik prestao da postoji?“ (Kathamsametassa Vibhoti Rupam“ -IB. 873)

Odgovor na ovo pitanje dolazi u obliku paradoksa: „Kod njega nije prisutna niti normalna, niti abnormalna percepcija. On niti percipira, niti je stavio tačku na moć percipiranja. U slučaju takvih osoba, oblik prestaje da funkcioniše, s obzirom da prepoznavanje, karakteristično konceptualnom plodonosnošću, poseduje percepciju kao vlastiti izvor“.

Ovde imamo svojevrsan ekstraordinarni nivo percepcije koji nadilazi ideju o obliku, toliko bazičnu za samu strukturu percepcije. Negativna formulacija ukazuje da je u pitanju transcendencija koja ne predstavlja privremenu ili permanentnu supresiju percepcije. Pre će biti reč o sagledavanju kroz percepciju, tako da ukoliko bi neko ispitivao da li je dotični meditant bio svestan ili ne-svestan čulnih nadražaja u tom trenutku, u oba slučaja bi dobio negativan odgovor. Jednom prilikom, dok je Buddha boravio u Atumi, zbililo se strašno nevreme, praćeno munjama i grmljavinom. Četiri bika i dva seljaka behu pogođeni gromom, nakon čega se oko njihovih leševa sakupila velika gomila znatiželjnika. Ubrzo se pojavi i Buddha, kome se približi jedan čovek iz gomile te dijalog otpoče:

„Zašto se, prijatelji, sakupila ova gomila?“

„Grom je pogodio i ubio dvojicu seljaka i četiri bika, gospodine; eto zašto se sakupila ova gomila. Ali, gde ste se vi, gospodine, nalazili u tom trenutku?“

„Ovde, prijatelju.“

„Zar niste, gospodine, приметили šta se dogodilo?“

„Ne, prijatelju, zaista nisam.“

„Da niste, gospodine, možda u tom trenutku spavali?“

„Ne, prijatelju, nisam spavao.“

„Da li ste uopšte bili u tom trenutku svesni?“

„Jesam, prijatelju.“

„Onda ste, gospodine, bili potpuno svesni i budni, no ipak niste ništa niti čuli niti videli, bez obzira što je pljuštala kiša, praćena munjama i grmljavinom?“

„Tako je, prijatelju.“

- D.II 131 Mahaparinibbana Sutta

Ovaj dijalog vam i neće izgledati možda tako čudno, s obzirom da ste već osetili ukus „madioničarskog programa“. Ipak, ovo stanje koncentracije tako paradoksalnog karaktera je strano ne samo „ljudima-iz-gomile“, već takođe i monasima i monahinjama koji još nisu postali arahat-i. Čitajući Sutte, često ih možemo naći kako pitaju Buddhu ili starije

učenike o mogućnostima i prirodi takve koncentracije¹. Jednom prilikom je Poštovani Ananda postavio sledeće pitanje Buddhi:

„Da li je moguće, gospodine, da neki monah dostigne takvo stanje koncentracije, u kojem neće biti svestan zemlje u zemlji ("Na pathavismim pathavisanni"), niti vode u vodi, niti vatre u vatri, niti vazduha u vazduhu, niti će biti svestan sfere neograničenog prostora u sferi neograničenog prostora, niti sfere ništavila u sferi ništavila, niti sfere ni-percepcije--ni--ne--percepcije u sferi ni-percepcije-ni-neprecepcije, niti će biti svestan "ovog sveta" u ovom svetu, niti stanja "s onu stranu sveta" u stanju "s onu stranu sveta" - a da ipak ostane svestan?"

Buddhin odgovor je bio potvrđan, nakon čega je sledilo pitanje o načinu postignuća takvog nivoa koncentracije. Odgovor je glasio:

„Ovde, Ananda, monah je na ovaj način svestan (Evam sanni): "ovo je mir, ovo je savršenstvo, naime, smirivanje svih formacija, napuštanje svih supstrata (Upadhi), uništenje žudnje, bestrašće, iščezavanje, Nibbana". Na ovaj način, Ananda, monah može dostići ovakvo stanje koncentracije.“

Iz ovog objašnjenja se jasno vidi da percepcija nije kompletno ukinuta, već da je reč o otkrivanju neke vrste kvazi-objekta, kojem je vredno posvetiti pažnju, umesto uobičajenih objekata kao što su zemlja, voda, vatra i vazduh. U pitanju je aspekt iščezavanja Meduzavisnog Nastajanja, prilikom kojeg su sve formacije koje kreiraju „stvari“ stišane. Konsekventno tome, sve tendencije bivaju likvidirane, žudnja gubi vlastitu opstojnost, što dovodi do ostvarivanja, ovde i sada, vrhunskog bestrašća kao transcendentalnog iskustva iščezavanja celokupne egzistencije. Da je reč o dinamičnoj viziji u kojoj svi nadražaji i koncepti gube svoj status objekta, prikazuje i sledeće objašnjenje koje je Poštovani Sariputta dao Poštovanom Anandi:

„Iščezavanje postojanja je Nibbana“: na ovaj način, prijatelju, jedna percepcija nastaje u meni, druga iščezava. To je isto, prijatelju, kao i sa plamenom: kao što jedan plamen nastaje, a drugi iščezava, isto tako, prijatelju, jedna percepcija nastaje u meni: „iščezavanje postojanja je Nibbana,“ a druga iščezava: „iščezavanje postojanja je Nibbana“. U isto vreme, prijatelju, ja sam svestan ovoga: „Iščezavanje postojanja je Nibbana“. A.V 9f.

Ovde je, dakle, reč o svesti o iščezavanju svesti¹. Bez obzira što je to svojevrsna kontradikcija, mogućnost za tako nešto postoji s obzirom na refleksivni karakter svesti. Umesto svesti objekata, ovde imamo svest bez objekata ili potpore². Dok u normalnim okolnostima svest uvek odražava ili manifestuje nešto, u trenutku ovakve koncentracije ona postaje ne-manifestujuća.

„Oblik, monasi, je požar; osećanje je požar; percepcija je požar; formacije su požar; svest je požar.

Uočivši to, plemenit učenik biva zgaden nad oblikom; biva zgaden nad osećanjem; biva zgaden nad percepcijom; biva zgaden nad formacijama; biva zgaden nad svešču.

Osećajući gadenje, on postaje bez-strastan; putem bestrašća, on biva oslobođen; bivajući oslobođen, u njemu se pojavljuje znanje oslobođenja. Radanje je ugašeno, izivljen je svetački život, zadatak je izvršen i u njemu se pojavljuje razumevanje: „Ne postoji ništa van (naznačavanja) uslova ove egzistencije“ - S.III 71 Aditta Sutta.

Da je reč o radikalnoj promeni stava koja se javlja kao rezultat premeštanja pažnje od vatre ili hrane ka njihovom značenju, istaknuto je u Buddhinom govoru Poštovanom Sandhi, koji se odnosi na ovaj predmet. U njemu se povlači razlika između divljeg, ne-izdresiranog i pitomog, dresiranog konja. Divlji konj, privezan uz stup, neće razmišljati: „Čemu li će me danas dreser podvrgnuti? Kako da najbolje odgovorim njegovim zahtevima? “Umesto toga, on će razmišljati ovako: „Kad li ću već jednom dobiti hrane!?“ Medutim, s

1 Thitam cittam vipparamuttam-vayanca ssanupassati -A.III 379

2 Tj. „Aparammanam“: upotrebljavaju se i izrazi „ne-uspostavljena“ (appatittham) i „ne-kontinuirana“ (avattam).

druge strane, dresirani konj plemenite rase razmišljaće ova-ko: „Čemu li će me danas dreser podvrgnuti? Kako da najbolje udovoljim njegovim zahtevima?“ – bez obzira što je i on privezan uz stup. Takav konj bi smatrao za sramotu ili nesreću da bude išiban. Putem ovog poređenja on ilustruje razliku između svetovnog razmišljanja običnog čovjeka i transcendentnog razmišljanja „plemenitog učenika“. Prvi, povukavši se u samoću, ne razume prirodu stvari, um mu se ne okreće od čulnih požuda, egoizma, lenjosti i učmalosti, zabrinutosti i sumnje, već prijanja ka ovim smetnjama. Zatim razmišlja o zemlji, vodi, vatri, vazduhu, sferi neograničenog prostora, sferi neograničene svesti, sferi ništavila, sferi ni-percepcije –ni–ne–percepcije; razmišlja o ovom svetu, o stanju „s onu stranu sveta“, o svemu što je videno, čuto, dodirnuo, spoznato, dostignuto. Međutim, plemeniti učenik, povukavši se u samoću, ne prijanja ka ovim smetnjama, već ih nadilazi; ne razmišlja o zemlji, vodi, vatri, vazduhu i drugim gore navedenim „objektima“.

„Pa ipak, rečeno je, on razmišlja.“

(„Jhayati ca pana“). Ovakva vrsta razmišljanja je strana čak i bogovima i Brahma-ma, koji kažu:

„Mi te poštujemo, tebe, plemenitog
od ljudi,
mi te poštujemo, tebe, najboljeg
od ljudi,
zato što tvoje razmišljanje,
mi nismo u stanju da sagledamo¹.“

-A.V 323

„Objekti“ ne igraju nikakvu ulogu u ovoj vrsti „percepcije“ iz razloga što „subjekat“ nedostaje.

Ovo iskustvo iščezavanja egzistencije (Bhavanirodho) koje nije ništa drugo do „Nibbana ovde-i-sada“, predstavlja posledicu iskorenjivanja ideje „Ja sam“¹. Element egoističkog „odmeravanja“, prisutan u svakom aktu percepcije, je taj koji rezultira kreiranjem koncepata. „Šta to, monasi, predstavlja rezultat percepcije? Monasi, ja kažem da percepcija rezultuje određenom upotrebnom vrednošću. Kako neka osoba percipira, tako i izjavljuje: „Ja sam bio takve i takve percepcije (tj. "postojala je takva i takva svesnost")“. „Pojmovno mišljenje karakterisano množenjem koncepata ima izvor u percepciji“ (Sn.V. 874).

Kada su ime-i-oblik (koji igraju ulogu „objekata“ u odnosu na koncepte) konačno transcendirani, koncepti gube tle pod nogama. Tu zemlja, voda, vatra i vazduh, zajedno sa takvim relativnim distinkcijama kao što su „dugo i kratko, tanko i grubo, ugodno i neugodno“ „bivaju skršeni“ u ovoj, ne-manifestujućoj svesti. Produktivnost koncepata, koja se manifestuje tokom normalne percepcije kao „suština“ ili „supstancija“, se na taj način gubi.

„Postoji svest koja je ne-manifestujuća, beskrajna i sveprostriruća; ona ne sadrži čvrstoću zemlje, kohezivnost vode, toplotu vatre, kretanje vazduha, stvaranje bića, božanstvo Deva, carstvo Pajapatia-a i Brahma-e, sjaj Svetlih, carstvo Vcharhala, gospodarstvo Vrhovnog Gospodara i sveukupnost Svega“.

M.I 329. Brahmanimantanika Sutta

1 AVITAKKA-SAMADHI - „Meditacija bez misli“ -Ud.V 1 AVITAKKAJIIAYI - „Onaj ko meditira bez misli“ -S.I 126. JIIAYATI ANUPADANO - „Meditacija lišena prijanjanja“ - Thag. 846-861 AVITAKKAM-SAMAPANNO - „Onaj koji je dostigao stanje koncentracije bez misli“ - Thag. 999

1 Videti A.IV 358 „Voharav-pakkaham bhikkhave sannam vadami, yatha yathanam sanjanati, tatha tatha voharati „evamsanni ahosinti“ - A.III 413 „Sabbassa sabbattena ananubhutam: „Svest koja ne sadrži sveukupnost Svega“. „Monasi, ja ću vas podučavati o značenju pojma "sve". Slušajte pažljivo... Šta je to, monasi, "sve"? Oko i oblici; uho i zvukovi; nos i mirisi; jezik i ukusi, telo i dodiri, um i ideje. Ovo se, monasi, zove "sve". Ukoliko, monasi, neko kaže: odbacujući ovo "sve", objaviću postojanje nekog drugog; "sve" - u pitanju je samo isprazno hvalisanje. Ukoliko bi se od dotičnog hvalisavca zatražilo da objasni ili agrumentuje svoju tvrdnju, on ne bi bio u stanju da to učini. A zašto? Zato što to nadilazi njegove mogućnosti“. S.IV 15.

Izgubivši vlastitu produktivnost, koncepti se više ne množe (Papanca). Onaj koji je ostvario uvid u ispraznost koncepata putem višeg znanja, više neće zapadati u egotistička maštanja, bazirana upravo na njima.

„I Tathagata, monasi, koji je Arahat, Potpuno Prosvetljen, razume zemlju kao zemlju putem višeg znanja; saznavajući zemlju kao zemlju, on ne zamišlja zemlju kao zemlju, on ne stvara ideju: „na zemlji; on ne stvara ideju: "iz zemlje"; on ne stvara ideju: "zemlja je moja", niti uživa u zemlji. Zbog čega? Zbog toga što je, tvrdim, sve shvatio i razumeo“.

–M.I 5 Mulapariyaya Sutta

Kao što Kalakarama Sutta naglašava, Tathagata ne tretira vizuelni objekt kao nešto što je odvojeno od gledanja, niti stvara pojmove o „stvarima-vrednim gledanja“, ili o „onome-koji-gleda“. Ovo je rezultat uverenja stečenog transcendentanim iskustvom iščezavanja svih fenomena u ne-manifestujućoj svesti.

Kada svest nije okupirana niti jednim objektom, ona probija mrežu imena–i–oblika na svom putu ka beskonačnosti, tako da „gledišta“ ustupaju mesto sve-prožimajućoj mudrosti. Stoga je ona opisana kao „sve-prostiruća“ i „sve-sjajeća“ (Sabbatopapham)¹. Ova iluminacija dovodi do „nestajanja“ (Viraga) svih objekata, koji su ranije izgledali kao „značajni“, što je svojstveno bleštavom sjaju čulne svesti. Konsekventno tome, ovo iskustvo se ponekad opisuje kao „iščezavanja šest čulnih sfera“ (Salayatananirodha).

„Stoga, monasi, ovu sferu karakteriše iščezavanje oka i oblika; iščezavanje uha i zvuka, iščezavanje jezika i ukusa, iščezavanje tela i dodira i iščezavanje uma i ideja - ovako se ova sfera treba shvatiti i razumeti“. – S.IV „Lokakamaguna (2)“

¹ „Monasi, postoje četiri vrste sjaja (Pabha). Koja su to četiri? Sjaj meseca, sjaj sunca, sjaj vatre, sjaj Mudrosti... Monasi, među ovih četiri, najsvetliji je sjaj Mudrosti (Pannapabha) - A. II 139.

„Nema većeg sjaja od Mudrosti“. - S. I 6.

Monasima, koji su od Poštovanog Anande zatražili objašnjenje značenja ovog kratkog Buddhinog govora, reče-no je da je u pitanju iščezavanje Šest čulnih sfera. S obzirom da iščezavanje svesti (koje se naziva - „ne-manifestujuća svest“) predstavlja nivo iskustva¹, nestajanje šest čulnih sfera je takode opisano kao „sfera“ (Ayatana).

„Postoji, monasi, sfera u kojoj nema niti zemlje, niti vode, niti vatre, niti vazduha; koju ne dotiče sfera neograničenog prostora, niti sfera neograničene svesti, niti sfera ništavila, niti sfera ni-percepcije–ni–ne–percepcije, koja ne sadrži niti svet, niti stanje "s onu stranu sveta", niti sunce i mesec. U njoj, monasi, tvrdim, nema dolaženja, odlazanja, zaustavljanja, prolaženja i nastajanja. Ona je ne–uspostavljena (Appatittham), ne nastavlja se (Appavattam) i lišena je objekta (Anarammanam). Ovo doista predstavlja kraj Patnje.“ - Ud. 80.

Svet čulnog iskustva, u kojem dominiraju zakoni relativnosti, je na taj način transcendiran u „sferu“ koja se ne nalazi negde „izvana“, već upravo u ovom, jedan hvat dugačkom telu. Zajedno sa konkretnim čulnim objektima (zemlja, voda, vatra, vazduh, sunce i mesec) iščezavaju i sa njima povezani apstraktni pojmovi kao što su „dolaženje“, „odlaženje“, „zaustavljanje“, „prolaženje“ i „nestajanje“. Prizori, zvuci, mirisi, ukusi, dodiri i ideje - svi ti „znakovi“ (videti Glavu III) sada gube vlastito „značenje“. Oni više ne označavaju „stvari“, budući da je plamen požude, mržnje i iluzije ugašen. Sve što „Bez-značno Oslobođenje Uma“ („Animittacetovimutti“) D- videti M.I 298 Mahavedalla Sutta) sada označava jeste odsustvo požude, mržnje i iluzije, koje zapravo predstavlja znanje Nibhane (Anna) - iščezavanje svekolikog rađanja i postojanja i svih formacija, koje donose mnogostruku pažnju.

„Monasi, postoji ne–rođeno, ne–nastalo, ne–stvorenio i ne–složeno. Monasi, kada ovo ne-rođeno, ne–nastalo, ne–

¹ „... Chando ca vupasanto hoti, viakko ca vupasanto hoti, sanna ca vupasanta honti tappaccaya - pi vedayitam“ - S.V. 13. „Želja je stišana, misao je stišana, percepcije su stišane - s obzirom na to postoji iskustvo.“

stvoreno i ne-složeno ne bi postojalo, ne bi postojala mogućnost nadilaženja onoga što je rođeno, nastalo, stvoreno i složeno. Međutim, monasi, budući da postoji ne-rođeno, ne-nastalo, ne-stvoreno i ne-složeno, postoji i nadilaženje onoga što je rođeno, nastalo, stvoreno i složeno.“¹ – Ud. 80

GLAVA XI

Epilog: Nibbana - stanje savršenog mira i blaženstva

„Vodi me od neistine ka istini!
Vodi me iz tame ka svetlosti!
Vodi me iz smrti ka besmrtnosti!“

Takva su bila stremljenja indijskog uma, u skladu sa najvišim aspiracijama ljudske vrste. Kalakarama Sutta, ukoliko se ispravno razume u svetlu Buddhinog učenja, ukazuje na put ka ostvarivanju ovog cilja.

Treba, međutim, skrenuti pažnju na specifičnosti Budi-zma kada je reč o rešavanju problema Istine, Svetlosti i Besmrtnosti. „Istina“ koja predstavlja ključ za rešavanje zagonetke i postojanja, smatrana je do tada privilegijom ovog ili onog božanstva. „Svetlost“, koja rasteruje tamu neznanja, mogla se ostvariti, mislilo se, samo putem mističkog sjedinjavanja sa dotičnim božanstvom. „Besmrtnost“, koja rešava problem smrti – neumoljivu tragediju svih živih bića - držana je karakteristikom života u „višim“ dimenzijama egzistencije, u kojima obitavaju besmrtni bogovi (Amara), zabavljajući se u svojim ambrozijama (Amrta).

U suprotnosti sa ovom popularnom psihologijom, iza koje uzalud nastoje da se sakriju metafizičari, stoji Buddhina poruka. On je otkrio Istinu onda kada se to najmanje očekivalo. Istina, po njemu, nije ničija privilegija, i u sebi ne sadrži nikakve elemente ezoterizma ili mističizma. Ona se sastoji u uočavanju „stvari-onakvih-kakve-one-jesu“; onog momenta kada se razvije unutrašnja vizija, dolazi do razumevanja celokupne strukture fenomena. „Dhamma“, kao nosilac istine, upućuje poziv: „Dodi i vidi“ (Ehipassi ko).

„Pretpostavimo, monasi, planinsko jezero bistre, jasne i mirisne površine; i tu se nade čovek oštrog vida, koji jasno primećuje udubljenja i šljunak na dnu jezera, kao i jata riba

¹ „...Upravo u ovom telu, dugačkom jedan hvat, tvrdim, leže svet, nastajanje sveta, iščezavanje sveta i put koji vodi ka iščezavanju sveta.“ - S.I.62. „Rohitassa Sutta“ U psihološkom smislu „namera“ se može otkloniti putem svesnosti na njene komponente. Na taj način, „ono što je rođeno“ (Jatam), „nastalo“ (Phutam), „stvoreno“ (Katam) i „složeno“ (Samkhatam) biva transformisano u „ne-rođeno“, „ne-nastalo“, „ne-stvoreno“ i „ne-složeno“ stanje putem prodornog uvida u njegove uzroke i uslove. Sve „namere“ uključene u mađioničarski program svesti, su uslovljeno nastale i nestaju nakon iskorenjivanja neznanja i žudnje. Stoga su gore navedeni epiteti na Nibanu psihološke, a ne metafizičke prirode. Tamo gde nema „sastavljanja“, nema ni „raspadanja“. Otuda se Nibbana često naziva „Apalokitam“ - „ne-raščlanjuća“. Nesreća je što su mnogi naučnici, kako sa Zapada, tako i sa Istoka izneli metafizičku interpretaciju gore navedenih odlomaka iz Udane, donoseći zaključke koji se teško mogu dovesti u sklad sa učenjem o „Anatta“. To je dovelo do naširoko prihvate tendencije da se dotični odlomci posmatraju kao opis nekakve potpuno različite, misteriozne dimenzije egzistencije, mada je Buddha jasno naglašavao da je celokupna egzistencija podložna zakonu nestalnosti.

u pokretu. Pomisliće: „Ovo je jezero bistre, jasne i mirne površine, sa udubljenjima i šljunkom na dnu, puno jata riba u pokretu; isto tako, monasi, monah razume stvari onakve kakve jesu: „Ovo je Patnja“ ... „Ovo je nastajanje Patnje“ ... „Ovakvo je iščezavanje Patnje“ ... „Ovakav je put ka iščezavanju Patnje“; on razume stvari onakve kakve jesu: „Ovakvi su izlivi“... „Ovakvo je iščezavanje izliva“... „Ovakav je Put koji vodi ka iščezavanju izliva“. I um onoga koji je sve to sagledao je oslobođen od izliva čulnih želja, od izliva postojanja i od izliva neznanja. Pojavljuje mu se znanje Oslobođenja, i on razume: „Ugašeno je radanje, iziviljen je svetački život, zadatak je izvršen, što je trebalo uraditi, izvršeno je“.

- M.I 279. Mahaassapura Sutta.

Tama, koja tokom našeg mentalnog života zaklanja jasnoću unutrašnje vizije je, po Buddhi, posledica iluzije o „sopstvu“. Ova iluzija, manifestovana u obliku „gledišta“ (videti Glavu VI) stvara pozadinu neznanja u cilju samopodupiranja. Um postaje ograničen, što je svojstveno energijama Neznanja i Žudnje. Ovde imamo slučaj „posedovanja“, koje, pak, pobuđuje osećanje, „opseđutosti“, i „sticanja“, što na kraju rezultuje „oskudicom“. Znanje, akumulirano funkcionalisanjem šest čulnih sfera, ograničeno i iskorišćavano od strane ega, jednake je vrednosti kao i „Neznanje“. To dovodi do neizbežne dihotomije između „unutrašnjih“ i „spoljašnjih“ čulnih baza, tako da je svest u procesu između „ovde“ i „tamo“ (videti Glavu V). Problem iluminacije se stoga ne rešava sjedinjavanjem sa božanstvom, jer je u pitanju samo rastvaranje jedne tame („malo“ sopstvo) u drugoj tami („veliko“ sopstvo). Da bi svest bila u stanju da iskoristi svoju sposobnost širenja u beskonačnost, neophodno je putem mudrosti razbiti iluziju o „sopstvu“. Otkriće da je ova sposobnost već prisutna u umu predstavlja za čovečanstvo neočekivanu revelaciju.

„Ovaj um, monasi, je po svojoj prirodi prosvetljen, ali je zagaden mnogim prljavštinama. Međutim, neupućena obična osoba to ne razume. Stoga, tvrdim, neupućena obična osoba nije u stanju da dostigne mentalni razvoj.

Ovaj um, monasi, je po svojoj prirodi prosvetljen, i oslobođen je od prljavština. Upućeni plemeniti učenik je u

stanju da to razume. Stoga je, tvrdim, upućeni plemeniti učenik u stanju da dostigne mentalni razvoj.“ – A.I 10.

Buddha je otkrio da su „radanje“ i „smrt“ nerazdeljivi izvodi pojma egzistencije. Zakon nestalnosti, koji važi čak i na nivoima nebeskih svetova, žestoko pobija svaku teoriju o besmrtnoj egzistenciji. Stoga svaka težnja za besmrtnom egzistencijom vuče korene iz podsvesnog straha od smrti. Ukoliko bi se taj strah uklonio, problem više ne bi postojao. Zbog toga Buddha nudi naizgled čudan način za rešavanje problema života i smrti. On tvrdi da je, mada je besmrtna egzistencija nemoguća, moguće iskusiti „ambrozijalnu“ besmrtnost - i to ovde i sada¹. Neophodno je prepoznati istine nestalnosti, patnje i ne-sopstva, pri čemu dolazi do iščezavanja „egzistencije“. Ovaj je „lek“, izgleda, „homeopatičke“ prirode, mada je „doza“ nestalnosti minimalna. Pristup problema je u tolikoj meri radikalniji zbog čudnog paradoksa da upravo sistematsko razmišljanje o Smrti i dovodi do rastvaranja u „Besmrtnom“ (Amatogadha, A.V. 105). Na taj način, umesto pokušavanja da se Smrt veštački izbegne u nebeskim ambrozijama, Buddha naglašava mogućnost njenog nadilaženja putem transcendentnog iskustva „Besmrtnog“ upravo u ovom „smrtnom svetlu“.

„Ovo uništenje (žudnje), ovo bestrašće, ova savršena (ambrozijalna) Besmrtnost koju je dostigao Svetac iz Sakya klana putem koncentracije - ništa se ne može porediti sa ovom Dhammom...“ - Sn.V. 225. Ratana Sutta²

Da ponovimo: Buddhin pristup je u tolikoj meri radikalniji da odbacuje i slogan „Vodi me“, sadržan u gore navedenim stihovima. Dhamma, ka Takvost fenomena (videti Glavu VIII) poseduje inherentnu sposobnost da „predvodi“ (opayaniko), te se time gubi potreba za božanskom milošću. U pitanju je ulaženje u Struju Dhamme (Dhammasoto) koja je suprotnog smeru (Patisotagami) od samsaričke struje Patnje.

1 „Kayena amatam dhatum phusayitva nirupadhim upadhipatinissaggam sacchikatva anasavo deseti sammiasambuddho asokam virajam padam“ -ITIV. 62 „Dotaknuvši telom elemenat Besmrtnosti, koji je lišen tendencija, Potpuno Prosvetljeni, oslobođen od svih izliva, podučava Stanju nestanka tuge i zaprljanosti.“

2 Ovo stanje je takođe poznato pod imenom „Anantarika Samadhi“ - „neposredna koncentracija“ (Videti Sn.V.226), čime se podrazumeva „vanvremenska“ (Akaliko) priroda Dhamme.

Ostvarenje, ovde–i–sada (Sanditthiko), spiritualnog Cilja, Istine, Svetlosti i Besmrtnosti, ne onemogućuje oslobođenog da komunicira sa svetom, sprečavajući time svako posredništvo.

U zakonu Meduzavisnog Nastajanja (videti glavu IV), Buddha je otkrio obezbeđenje protiv konflikata koji normalno nastaju prilikom svakog nepremostivog jaza između nivoa iskustva. Kalakarama Sutta pokazuje koliko je on bio oprezan kada je u pitanju ovaj problem. Ostvarivanjem transcendentalne sfere iskustva nikako se ne ukidaju čulne sposobnosti oslobođenog, bez obzira što požuda, mržnja i iluzija više ne utiču na njihovo funkcionisanje. Njegovo sinoptičko razumevanje pet aspekata šest čulnih sfera¹ omogućuje mu da živi u svetu, mada on nije od sveta², i upravo u ovom pogledu „Nibbana–element–sa–ostatkom–prianjanja“ postaje značajan.

„A šta je to, monasi, „Nibbana–element–sa–ostatkom–prianjanja“? Ovde, monasi, neki monah je Arahata okoliko su izlivi ugašeni, svetački život izivljen, zadatak izvršen, ukoliko se oslobodio tereta i dostigao svoj Cilj, putem ispravnog znanja. Njegovih pet čula ostaju, putem kojih on iskušava prijatno i neprijatno, ovo se, monasi, naziva „Nibbana–element–sa–ostatkom–prianjanja“ - Itiv. 38.

Mada je očigledno da se oslobođeni „vraća“ u svet čulnih iskustava, blaženstvo Nibbane predstavlja „unutrašnji

1 „Tathagata, monasi, u potpunosti razume ovo savršeno stanje Mira, koje predstavlja oslobođenje od prianjanja, razumevši, kakve jesu, nastajanje, prolaženje, zadovoljstva, tegobe i napuštanja kada je reč o šest čulnih sfera“ - M.II 237 Pancattaya Sutta (videti takođe Brahmajala Suttu, D)
2 S obzirom da je ova transcendencija finalnog karaktera, nema mogućnosti povratka na staro stanje. „Jednom prečavši, Takav se više ne vraća“ (Paramgato na paceti tadi - Sn.V. 803). Ipak, alternacija između dva Nibbana - elementa predstavlja svojevrstan „povratak“. „Na param dig-unam yanti-na idam ekagunam mutam“ „Oni ne odlaze dva put na sledeću obalu Ipak, ne računaju se u one koji se još jednom vraćaju“ - Sn.V. 714. „Bestrasan i oslobođen od deset stvari, Bahuna, obitava neograničenog uma Tathagata. Koje su tih deset? Bestrasan i oslobođen od oblika obitava neograničenog uma Tathagata. Bestrasan i oslobođen od osećanja, percepcije, formacija, svesti, radanja, starenja, bolova, zagađenja, obitava neograničenog uma Tathagata. Kao što se, Bahuna, plavi, crveni ili beli lotos, nastao u vodi, izdiže iznad njene površine ostajući neuprjan isto tako Tathagata obitava, bestrasan i oslobođen od ovih deset stvari, neograničenog uma“ - A.V. 152.

mir“ („Ajhhattasanti“) ili stišavanje (Upasama). Kao i drugi aspekti transcendencije, ni ovaj ne može biti tako lako prihvaćen od strane sveta. Tvrdnja da može postojati određeni oblik blaženstva u stanju odsustva svih želja, na prvi pogled zvuči paradoksalno. Ipak, radikalno razmišljanje uverava da se blaženstvo ne sadrži u želji, već u njenom stišavanju. Želja, budući svojevrstan oblik tenzije i stresa, kao glad i žed, predstavlja duševnu bolest tako da samo njeno stišavanje (koje je potrebno čak i tokom našeg „normalnog“ života,) može doneti sreću. Tragedija je, međutim, što stišavanje, ostvareno zadovoljavanjem želje kratkog veka, tako da se želja ponovo razbuktava i to sa još većom snagom. Zbog toga Buddha ne priznaje takvu vrstu stišavanja. Naprotiv, on napominje da se time samo još više ulja doliva vatri. Princip koji leži iza pokušaja da se želje stišaju jasno pokazuje da one ne mogu pružiti blaženstvo. Iz ovoga možemo zaključiti da „beželjnost“ donosi Vrhunsko Blaženstvo, tj. stanje Nibbane.¹

Na nesreću, ovaj najpoznatiji epitet za Summum bonum Budizma vremenom je poprimio negativne konotacije. Uprkos jasnim kanonskim dokazima, često se okleva u prevodenju ovog termina kao „ugasnuće“ (a naročito kada je u pitanju „uništenje“ - koje li užasne reči!). Ima nečega traumatičnog u tim tzv. „negativnim definicijama“, tako da reč „Nibbana“ često ostaje neprevedena, mada postoji dosta vernih prevoda.² Ova tendencija postaje još uočljivija kada se, npr. u Sutta-ma Nibbana jasno definiše kao uništenje požude, mržnje i iluzije³, prema takvoj definiciji se čak i komentari apologetski odnose (SA). Ukoliko, kao što je ranije rečeno, „beželjnost“ predstavlja Vrhunsko Blaženstvo, onda Nibba-

1 „Svako je osećanje povezano sa bolom“ („Yamkinci vedayitam tam dukkhamim - S.II 53) Kada je poštovani Sariputta izjavio: „Prijatelji, ova Nibbana predstavlja blaženstvo! Ova Nibbana je blaženstvo“, Poštovani Udayi ga upita: „Kakvo je blaženstvo, prijatelju Sariputta, tamo gde nema osećanja?“ Odgovor je glasio: „Doista, prijatelju, tamo gde nema osećanja, postoji blaženstvo“ - A.IV 414.

2 U.S.IV. 368 navedena su 33 epiteta za Nibbanu.

3 „Ya kho avuso ragakkhayo dosakkhayo moha kkhayo idam vuccati nibbanam“ - S.IV 251. „Uništenje požude, uništenje mržnje, uništenje iluzije se, prijatelju, naziva Nibbana.“

na lakše može opravdati svoje pravo da bude shvaćena kao „pozitivna“ sreća. S obzirom da se totalitet egzistencije poređi sa vatrom, Nibbana, kao njeno ugasnuće, je takođe i iskustvo stišavanja ili smirivanja. Stoga je ona nužno povezana sa idejom „rashlađenja“: „Bivajući ugašen i rashlađen, ovde i sada, proglašavam stanje Parinibbane (savršenog ugasnuća) koje je slobodno od prijanjanja (ili "goriva")“. Ovo „savršeno ugasnuće“ ili „stišavanje“ koje ne sadrži „gorivo“, predstavlja stanje „oslobodenja–od–tereta“ D: „Oni koji nepokolebljiva uma čine napor pod vođstvom Gotame, bivaju oslobodeni od želja, dostižu svoj cilj uranjanjem u Besmrtno (amatam vigyaha), te obitavaju u stišavanju (Nibbuti) i „oslobodenju–od–tereta“ D (Mudha)...“ - Sn.V.228 Ratana Sutta.

Zajedno sa stišavanjem formacija (Samkharupasama), „madioničarski program“ svesti je, za oslobodenog, završen, pre nego što se njeni tokovi ne okončaju u toku smrti. Madija je za njega izgubila svoju magičnost, i on nikada više neće trošiti svoje „vreme“ i „novac“ na takve isprazne priredbe. U trenutku njenog napuštanja, stekao je nepokolebljivo uverenje (Anna) o ispraznosti programa, koje se javlja kao rezultat sagledavanja lukavih madioničarskih trikova. Umesto da kao bezumna, svetovna publika uživa u „blaženstvu neznanja“, on besplatno uživa u smirenom blaženstvu oslobodenja - Vrhunskoj, Plemenitoj Stišanosti („Paramo ariyo upasamo“ - M.III 246 Dhatuvibhanga Sutta). „Nema većeg blaženstva od Smirenosti“ („Natthi santiparam sukham - Dhp. V. 202.).

*„Kroz mnoga sam samsarička radanja
hrlio, uzalud tražeći graditelja,
patnja je preporučati se nanovo i
nanovo.*

*O, graditelju, sagledan si, više nigde
nećeš graditi kuće, smrvljene su tvoje grede,
polomljen tvoj je krov,
Um je dosegao stanje smirenosti,
žudnja je okončana.“*

– Dhp. VV. 153-4

KRATKA BELEŠKA O „MAGIJI UMA“

U zagonetnoj, veoma inspirativnoj knjizi „Magija uma“ stvari su svi oni oblici koje vidimo, zvuci koje čujemo, mirisi koje mirišemo, ukusi koje spoznajemo. Sve, u stvari, percipiramo pomoću znakova. Te znakove naša svest (preko čulnih utisaka) sledi kao znakove iluzija, kao nešto lažno, daleko, ponorno. Iza „principa realnosti“ smešten je koncept individualne istine. Iza neznanja leži znanje. Samo, to znanje treba pronaći. Kako? Putem razumevanja stvari, pojava, oblika. Da bi se uspostavio kontakt između tela i spoljašnjih znakova, pomoću svesti i osećanja, mora se stvoriti osećanje sebe–imanja. Kad se ostvari pojam „ja jesam“ tek tada se otkriva neumoljiva, neprijatna perspektiva - starenje i umiranje, patnja i bol, beskonačna, neizlečiva tuga. Što god ima prirodu nastajanja, ima i prirodu nestajanja. Sve što jeste, dakle, odmah po nastajanju, učestvuje u celokupnoj masi patnje. „Zbog rođenja kao uslova, nastaju starenje i smrt. Zbog postojanja kao uzroka, nastaje rođenje... Nabujalo radanje čini starenje i umiranje nabujalim.“ Jedan fenomen prelazi u drugi fenomen, ne kolebajući se, neprekidno. Dijalektički.

Čovek oslobodenog uma, ako je osloboden žudnje i odvratnosti, osloboden je i od svetovnih dualnosti – „dobitka i gubitka, pohvale i pogrde, sreće i nesreće“. Um mu je vodič, a mudrost snaga, prava radost bića.

Vito MARKOVIĆ

MAGIJA UMA

*

Recenzent
Vito Marković

Korice
Voja Milić

Grafička oprema
Zoran Živić

Korektor
Branka Jovetić

Lektor
Dušica Tešić

*

Izdavač
IRO „GRAFOS“, Beograd,
Simina 9a/I

Za izdavača
Viktor Šećerovski

Štampano 2000 primeraka
1989.

Сip – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

294.3

НАНАНАНДА, Бхикху

Magija uma / Bhikkhu Nanananda ; preveo Dejan
Dordević. – Beograd : Grafos, 1989. – 85 стр. ; 20 см. –
(Biblioteka "Horizonti")

Превод дела: The Magic of the Mind in Buddhsist
Perspective.

ISBN 86-7157-069-X